

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ

સિવિલ રિવિઝન અરજી નં. ૫૩/૨૦૧૫

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમુર્તિ શ્રી સી.એલ. સોની એસડી / –

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના રીપોર્ટ્સને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી છે?	હા
૨	રીપોર્ટરને મોકલવામાં આવે કે નહીં?	હા
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા માંગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતીય બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ હુકમના અર્થઘટન અંગે કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સમાયેલ છે?	ના
૫	શું સિવિલ જજને પરિપત્રિત કરવામાં આવે કે કેમ?	ના

=====

અમિનાબીબી તે અમીનમુયા ના પુત્રી –મૃત.....અરજદાર(એસ)

વિરુદ્ધ

ફખરુદ્દીન શરીફમિયા કાજી અને ૮....સામાવાળા (એસ)

=====

ઉપસ્થિતિ :

શ્રી હાર્દિક ભરહાભટ, વકીલ અરજદાર(ઓ) નં. ૧ – ૧.૨ માટે

શ્રી એચ એમ પરીખ, વકીલ સામાવાળા (ઓ) નં. ૧ માટે

શ્રી રાશેશ એચ પરીખ, વકીલ સામાવાળા (ઓ) નં. ૧ માટે

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમુર્તિ શ્રી સી.એલ. સોની

તારીખ : ૦૮/૦૪/૨૦૧૫

મૌખિક ચુકાદો

૧. સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૦૮ ("કોડ") ની કલમ ૧૧૫ હેઠળ દાખલ કરાયેલ આ વર્તમાન રિવિઝન અરજ દ્વારા, અરજદારો દ્વારા માનનીય ત્રીજા દ્વારા ૪.૨.૨૦૧૫ ના રોજ પસાર કરાયેલ આદેશને પડકારવામાં આવ્યો છે આણંદના અધિક સિનિયર સિવિલ ન્યાયાધીશ સમક્ષની આંક ૨૨ની અરજી, જેના દ્વારા માનનીય ન્યાયાધીશે ઉક્ત અરજી નામંજૂર કરી છે.

૨. સામાવાળા નંબર ૧-મૂળ વાદી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી એક્ઝક્યુશન અરજ ફગાવી દેવા માટે આંક ૨૨ની અરજી આ આધાર પર રજૂ કરવામાં આવી હતી કે બાકરોલ ગામના સર્વે નં. ૧૦૫૯ ધરાવતી જમીનના પૂર્વીય ભાગ બાબતે દાવામાં ૩૧.૭.૧૯૮૨ના રોજ હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું હતું અને આવા હુકમનામાની અમલવારી માટે ૩૧.૩.૨૦૧૧ના રોજ એક્ઝક્યુશન અરજ રજૂ કરવામાં આવી હતી, જે એક્ઝક્યુશન અરજ દાખલ કરવા માટે નિર્ધારિત સમયમર્યાદા બહાર હતી.

૩. માનનીય ન્યાયાધીશે આંક ૨૨ ની અરજી મુખ્યત્વે એ આધારે સ્વીકારી નથી કે હુકમનામાધારકના પક્ષમાં આંશિક રીતે થયેલ હુકમનામું, હુકમનામાધારક દ્વારા કરવામાં આવેલી સિવિલ અપીલ નંબર ૧૬૨/૧૯૮૨ અને સેકન્ડ અપીલ નંબર ૧૭૨/૧૯૮૬ અનુક્રમે ૨૧મી જૂન, ૧૯૯૬ અને ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩ ના રોજ ફગાવાયા બાદ અંતિમ બની ગયું હતું. માનનીય ન્યાયાધીશે એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો છે કે અમલ અરજી દાખલ કરવા માટેની મર્યાદા તે તારીખથી શરૂ થશે, જ્યારે ચુકાદા અને હુકમનામાની વડી અદાલત દ્વારા અપીલમાં પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી.

૪. અરજદારો તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી મેહુલ શાહ, વિદ્વાન વકીલ શ્રી હાર્દિક બ્રહ્મભટ્ટ સાથે હાજર રહી, રજૂઆત કરી કે નીચલી અદાલતે આપેલ આંશિક હુકમનામા વિરુદ્ધ અરજદારો સહિત કોઈપણ સામાવાળા એ પડકાર કર્યો નહોતો અને, તેથી, હુકમનામાની તારીખથી ૧૨ વર્ષની સમયમર્યાદાની અંદર તે નીચલી અદાલતે આપ્યાની તારીખથી અમલમાં મૂકી શકાય તેવું હતું; જોકે, નિર્વિવાદ રીતે, અમલ અરજી ૨૮ વર્ષથી વધુ સમયગાળા પછી દાખલ કરવામાં આવી હતી. શ્રી શાહે રજૂ કર્યું કે પ્રથમ અપિલીય અદાલતમાં થયેલી સિવિલ અપીલ તેમજ આ અદાલતમાં થયેલી સેકન્ડ અપીલ , બંને, સામાવાળા નંબર ૧ – મૂળ વાદી દ્વારા નામંજૂર કરાયેલા દાવાના ભાગ સામે દાખલ કરવામાં આવી હતી, તેથી વાદીઓને તેમના હિતમાં પસાર થયેલા આંશિક દાવાના હુકમનામાનો અમલ કરાવવામાં ક્યારેય અવરોધ થયો નહોતો. શ્રી શાહે રજૂ કર્યું કે જો આંશિક

દાવા અંગેનું હુકમનામું પડકાર હેઠળ ન હોય અને ઉચ્ચ મંચ દ્વારા તે હુકમનામા હેઠળની કાર્યવાહી પર કોઈ સ્થિતિ આપવામાં આવી ન હોય, તો હુકમનામાનો અમલ કરાવવા માટે અમલ અરજી દાખલ કરવાની મર્યાદા આવી હુકમનામાની તારીખથી જ શરૂ થાય અને વાદમાં બાકીના દાવા સંબંધિત અપીલો બાકી હોવી અમલ અરજી દાખલ કરવાની મર્યાદા બચાવી શકતી નથી. શ્રી શાહે સંહિતાના હુકમ ૪૧, નિયમ ૫ નો ઉલ્લેખ કરી રજૂ કર્યું કે વિધાનમંડળનો સ્પષ્ટ આશય એવો હતો કે અપીલમાં કોઈ સ્થિતિ ન હોય ત્યારે આંશિક દાવા માટે આપવામાં આવેલ હુકમનામું અમલપાત્ર બની જાય છે. લીમિટેશન અધિનિયમ , ૧૯૬૩ (“અધિનિયમ”) ની કલમ ૧૫ નો ઉલ્લેખ કરતાં શ્રી શાહે રજૂ કર્યું કે પ્રતિબંધાજ્ઞા અથવા આદેશથી હુકમનામાના અમલ અથવા બજવણી પર સ્થિતિ રહેલ હોય તે સમયગાળો અમલ અરજી દાખલ કરવાની મર્યાદા માટે બાદ રાખવાનો રહે છે, પરંતુ કોઈ સ્થિતિના કારણે સમયગાળો બાદ રાખવાનો પ્રશ્ન ન હોય ત્યારે મર્યાદાનો સમયગાળો હુકમનામાની તારીખથી ગણવાનો રહે છે. શ્રી શાહે રજૂ કર્યું કે માત્ર અપીલ બાકી હોવાનો હકીકતગત પરિબલ, તે પણ વાદીના હિતમાં થયેલા હુકમનામા વિરુદ્ધ નહીં અને કોઈ અંતરિમ સ્થિતિ વિના, જો અમલ અરજી દાખલ કરવાની સમયમર્યાદામાંથી સમય બાદ રાખવા માટે ગણવામાં આવે, તો સંહિતાના હુકમ ૪૧, નિયમ ૫ તેમજ અધિનિયમની કલમ ૧૫ બંનેની જોગવાઈઓ નિર્રથક બની જશે. શ્રી શાહે રજૂ કર્યું કે અમલ અરજી દાખલ કરવાની મર્યાદા અંગે અધિનિયમના અનુચ્છેદ ૧૩૬ દ્વારા કરાયેલા ફેરફારને ધ્યાનમાં

લેતાં, કારણ કે અમલ અરજી દાખલ કરવા પૂરાં ૧૨ વર્ષ ઉપલબ્ધ છે, તેથી હુકમનામા વિરુદ્ધ કોઈ સ્થિતિ ન હોય ત્યારે માત્ર ઉચ્ચ મંચ સમક્ષ અપીલ બાકી હોવાનો તથ્ય અમલ અરજી દાખલ કરવાની સમયમર્યાદા ગણવા માટે ધ્યાનમાં લેવો યોગ્ય નથી. શ્રી શાહે રજૂ કર્યું કે હુકમનામાની વ્યાખ્યા “વિવાદમાં રહેલા સર્વ અથવા કોઈપણ મુદ્દાઓ” એવો શબ્દપ્રયોગ કરે છે અને જ્યારે વિવાદિત વિષયવસ્તુ સંબંધે પક્ષકારોના હકો વિષેનો વિવાદ હુકમનામાથી અંત પામ્યો હોય અને તે હુકમનામું પડકારવામાં આવ્યું ન હોય, ત્યારે પ્રથમ અપીલનું ખારિજ થવું અને સેકન્ડ અપીલ માં વડી અદાલત દ્વારા તેની પુષ્ટિ થવી, નીચલી અદાલતના હુકમનામાને અધીસ્થાપિત કરતી નથી અને, તેથી, હુકમનામું નીચલી અદાલતે આપ્યાની તારીખથી અમલપાત્ર હતું. તેથી શ્રી શાહે રજૂ કર્યું કે નીચેની અદાલતે એવું ઠરાવીને ગંભીર ભૂલ કરી છે કે અમલ અરજી દાખલ કરવાની મર્યાદા આ અદાલતે સેકન્ડ અપીલ માં અંતિમ ચુકાદો આપ્યાની તારીખથી શરૂ થશે. તેમના તર્કોના સમર્થનમાં વિદ્વાન વકીલ શ્રી શાહે નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો છે:

(૧) એ.આઈ.આર. ૨૦૦૮ એસ.સી. ૪૨૯ માં મનોહર શંકર નાલે અને અન્ય વિ. જયપાલસિંગ શિવલાલસિંગ રાજપૂત અને અન્યના કેસમાં

(૨) એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૨૨૭ માં એ.એસ.કે. કૃષ્ણપ્પા ચેટ્ટીયાર વિ. વી.વી. સોમૈયાહના કેસમાં.

(૩) એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૨૭૯ માં રતનસિંહ વિ. વિજયસિંહ અને અન્યના કેસમાં.

૫. ઉપરોક્ત દલીલો સામે, સામાવાળા નં. ૧ તરફથી હાજર રહેલા વિધાવત એડવોકેટ શ્રી એચ.એમ. પરીખે રજૂ કર્યું કે, દાવામાં નીચલી અદાલતે વાદીઓનો સંપૂર્ણ દાવો મંજૂર કર્યો નહોતો, તેથી વાદીઓએ પ્રથમ અપીલીય અદાલત સમક્ષ અપીલ કરી અને ત્યારબાદ સંહિતાની કલમ ૧૦૦ હેઠળ આ અદાલત સમક્ષ વધુ અપીલ (સેકન્ડ અપીલ) દાખલ કરી, અને જ્યાં સુધી ઉચ્ચ મંચો સમક્ષ અપીલો બાકી હતી, ત્યાં સુધી એવું કહી શકાય કે દાવામાં પક્ષકારોના અધિકારોનો અંતિમ નિર્ણય થયો ન હતો અને નીચલી અદાલતે પસાર કરેલી હુકમનામાને તેની અંતિમતા માત્ર ઉચ્ચ મંચો દ્વારા અપીલની કાર્યવાહી પૂર્ણ થયા પછી જ પ્રાપ્ત થઈ હતી. શ્રી પરીખે રજૂ કર્યું કે, જ્યારે અપીલો બાકી હતી, ત્યારે દાવાના ભાગરૂપ દાવા માટેની હુકમનામાની અમલક્ષમતા અંગે રાહ જોવી યોગ્ય હતી, જ્યાં સુધી વાદીઓને એ જાણી ન લેવાય કે અપીલોમાં વાદીઓને માત્ર હુકમનામાનો ભાગ જ અંતિમ રીતે મળ્યો હતો. શ્રી પરીખે રજૂ કર્યું કે, હુકમનામાની વ્યાખ્યા મુજબ, દાવાના સમગ્ર વિષયવસ્તુ સંબંધિત વિવાદાસ્પદ મુદ્દાઓનો અંતિમ નિર્ણય થાય ત્યારે જ તે અમલક્ષમ બને છે અને વર્તમાન કેસમાં એવો અંતિમ નિર્ણય વાદીએ આ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરેલી સેકન્ડ અપીલ ના ચુકાદાથી આવ્યો હતો અને સેકન્ડ અપીલ માં હુકમનામા થયેલી તારીખથી નીચલી અદાલતની હુકમનામા અમલક્ષમ બની હતી, કારણ કે

નીચલી અદાલતની હુકમનામા અંતિમ અપીલમાં પસાર થયેલી હુકમનામા સાથે વિલીન થઈ જાય છે. શ્રી પરીખે રજૂ કર્યું કે, સંહિતાના આદેશ ૪૧ નિયમ ૫ તથા અધિનિયમની કલમ ૧૫ ની જોગવાઈઓનું એવું અર્થઘટન કરવું નહીં કે જેના કારણે, જ્યારે દાવામાં ભાગરૂપ દાવાના ઈનકારને અપીલોમાં પડકારવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે વાદીને હુકમનામાના ફળોથી વંચિત કરવામાં આવે, અને અપીલો બાકી હોવું ભાગરૂપ દાવા માટે મંજૂર થયેલી હુકમનામાનો અમલ કરાવવા રાહ જોવાનો સારો આધાર ગણાય. શ્રી પરીખે રજૂ કર્યું કે, આદેશ ૪૧ નિયમ ૨૨ અને ૩૧ દ્વારા અમલકારી અદાલતને હુકમનામામાં ફેરફાર કરવાની અથવા વધુ રાહત આપવાની વધારાની સત્તા આપવામાં આવી છે, અને કારણ કે અપીલ દાવાની સતત કાર્યવાહી છે, અને જ્યારે અપીલ કરવામાં આવે છે, ભલે તે ભાગરૂપ દાવા માટે મંજૂર થયેલી હુકમનામા વિરુદ્ધ ન હોય, તો એવું કહી શકાય કે નીચલી અદાલતે પસાર કરેલી હુકમનામાને અંતિમતા માત્ર અપીલોમાં થયેલા ચુકાદા અને હુકમનામાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે અને અપીલો બાકી હોવી ભાગરૂપ દાવા માટેની હુકમનામાના અમલ માટે આગળ ન વધવાનો સારો આધાર ગણાય, કારણ કે નીચલી અદાલતની હુકમનામા અંતિમ અપીલીય અદાલતની અંતિમ હુકમનામામાં વિલીન થઈ જાય છે. પોતાની દલીલોના સમર્થનમાં, શ્રી પરીખે નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો છે:

(૧) એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ કલકત્તા ૧૨૨ માં શ્યામા પડા ચૌધરી વિ. સાહા ચૌધરી એન્ડ કો. તથા અન્યના કેસમાં.

(૨) એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એ.પી. ૨૬૯ માં માંત્રાલા રાજગોપાલમ વિ. વેમુરી વેંકટ સુબ્બા રાવના કેસમાં.

(૩) એર ૧૯૩૨ પી.સી. ૧૬૧ માં માર્ટિંગ સેઈન ડન વિ. મા પાન ન્યાન અને અન્યના કેસમાં.

૬. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા બાદ, એવું જણાય છે કે સામાવાળા નંબર ૧ એ તેની પત્ની હસીનાબીબી સાથે મળી, સર્વે નંબર ૧૦૫૯ ધરાવતી એ.ફ જી. ૮ ક્ષેત્રફળની જમીનમાં સામાવાળા ઓને કોઈ હક અથવા માલિકી હક નથી તેવી જાહેરખબર મેળવવા માટે અને અરજદિનાંકથી તે જમીનનો કબજો તથા મધ્યવર્તી નફો પરત મેળવવા માટે રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નંબર ૫૦/૧૯૭૭ દાખલ કર્યો હતો.

૭. એવો દાવો આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવ્યો અને એવી જાહેરખબર કરવામાં આવી કે સામાવાળા ઓને સર્વે નં. ૧૦૫૯ ધરાવતી ૩ એકર ૨૨ ગુંઠા જમીનના પૂર્વીય ભાગમાં કોઈ હક્ક નથી અને અરજદારોને સર્વેયર દ્વારા તે જમીનનું માપણી કરાવ્યા બાદ તેની કબજાની વસૂલી મેળવવાનો હકદાર બનાવવામાં આવ્યા. તે મુજબ, દાવામાં કરવામાં આવેલ દાવાના એક ભાગ બાબતે અરજદારોના પક્ષે હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું.

૮. કારણ કે વિવાદિત જમીનના બાકીના ભાગ માટે નીચલી અદાલતે હુકમનામું મંજૂર કર્યું નહોતું તેથી વાદીઓ અસંતોષિત હતા, તેથી તેમણે પ્રથમ અપીલીય

અદાલત સમક્ષ રેગ્યુલર સિવિલ અપીલ નંબર ૧૬૨ ઓફ ૧૯૮૨ દાખલ કરી, જે તા. ૨૧મી જૂન, ૧૯૯૬ના ચુકાદા અને હુકમનામા દ્વારા ફગાવી દેવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ વાદીઓએ આ અદાલત સમક્ષ સેકન્ડ અપીલ નંબર ૧૭૨/૧૯૯૬માં આ મામલો લીધો હતો, પરંતુ તે પણ અસફળ રહી અને તા. ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩ના રોજ ફગાવી દેવામાં આવી હતી.

૯. એવું સૂચવવામાં આવ્યું છે કે સેકન્ડ અપીલ માં કરવામાં આવેલી અનુવર્તી સમીક્ષા અરજી પણ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. અહીં ઉદ્દેશ કરવો જરૂરી છે કે સેકન્ડ અપીલ બાકી હોવા દરમિયાન, સામાવાળા નંબર -૧, મૂળ વાદી નંબર -૧ દ્વારા દાવામાં તા. ૩૧મી જુલાઈ, ૧૯૮૨ના રોજ આપવામાં આવેલી હુકમનામાની અમલવારી મેળવવા માટે એક્ઝિક્યુશન અરજ નંબર ૪૧/૨૦૧૧ દાખલ કરવામાં આવી હતી. હાલની અરજી સાથે અમલવારી અરજાની નકલ રજૂ કરવામાં આવી છે, જેમાં વાદીએ પ્રથમ અપીલમાં આપવામાં આવેલા ચુકાદાનો તેમજ આ અદાલત સમક્ષ સેકન્ડ અપીલ બાકી હોવાનો પણ ઉદ્દેશ કર્યો છે.

૧૦. ઉદ્ભવેલ પ્રશ્ન એ છે કે, જ્યારે દાવાના એક ભાગ બાબતે વાદીઓના પક્ષે આપવામાં આવેલ હુકમનામા ઉપરની અદાલતો સમક્ષ અપીલમાં પડકારનો વિષય ન હતી, ત્યારે શું તે નીચલી અદાલતે હુકમનામા પસાર કરેલી તારીખથી અમલમાં મૂકવા યોગ્ય હતી, કે પછી વાદીને સંપૂર્ણ દાવાનો હકદાર માનવો કે

નહીં તે અંગેનો વિવાદ અપીલમાં નિશ્ચિત થાય ત્યાં સુધી તેની અમલક્ષમતા રાહ જોઈ શકતી હતી.

૧૧. હુકમનામાની વ્યાખ્યાનો ઉદ્દેખ કરતાં, વિદ્વાન વકીલ શ્રી શાહે રજૂ કર્યું કે “વિવાદાસ્પદ મુદ્દાઓમાંથી બધા અથવા કોઈપણ મુદ્દા” એવો પ્રયોગ એવો અર્થ આપતો નથી કે દાવામાં કરાયેલ દાવાના એક ભાગ માટે હુકમનામું મંજૂર થવું એ વિવાદાસ્પદ મુદ્દા બાબતે તમામ પક્ષકારોના હકોનું અંતિમ નિર્ધારણ અને નિર્ણય નથી. જોકે, શ્રી પારીખે રજૂ કર્યું કે દાવામાં કરાયેલ દાવાનો એક ભાગ સ્વીકારવો એ દાવાના વિષયવસ્તુ સંબંધે વિવાદનું અંતિમ નિર્ધારણ ગણાતું નથી, જ્યાં સુધી હુકમનામાના અન્ય ભાગ સામે, જો અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હોય, તો તે અપીલનો નિર્ણય ન થાય.

૧૨. સંહિતાની કલમ ૨(૨) મુજબ “હુકમનામા” ની વ્યાખ્યા આ મુજબ છે;

“(૨) “હુકમનામા” નો અર્થ એ છે કે કોઈ નિર્ધારણની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ, જે તે વ્યક્ત કરતી અદાલતના દૃષ્ટિએ, દાવામાં વિવાદગ્રસ્ત તમામ અથવા કોઈપણ બાબતો અંગે પક્ષકારોના હકોનો અંતિમ રીતે નિર્ધાર કરે છે અને તે પ્રાથમિક અથવા અંતિમ પૈકી કોઈ એક હોઈ શકે છે. તેમાં અરજીપત્રના નામંજૂર થવાનો અને ૧ [* * *] કલમ ૧૪૪ની અંદર આવતા કોઈપણ પ્રશ્નના નિર્ધારનો સમાવેશ થયેલો માનવામાં આવશે, પરંતુ તેમાં નીચેનો સમાવેશ થશે નહીં—

(એ) એવું કોઈ નિર્ધારણ, જેના વિરુદ્ધ આદેશ સામેની અપીલ તરીકે અપીલ થાય છે, અથવા

(બી) ગેરહાજરીના કારણે ખારિજ કરવાનો કોઈ આદેશ. સ્પષ્ટીકરણ – જ્યારે દાવો સંપૂર્ણ રીતે નિકાલ પામે તે પહેલાં વધુ કાર્યવાહી કરવી આવશ્યક હોય ત્યારે હુકમનામા પ્રાથમિક ગણાય છે. જ્યારે આવું નિર્ધારણ દાવાનો સંપૂર્ણ નિકાલ કરે ત્યારે તે અંતિમ ગણાય છે; તે ભાગે પ્રાથમિક અને ભાગે અંતિમ પણ હોઈ શકે છે;”

૧૩. “દાવામાં વિવાદગ્રસ્ત કોઈપણ મુદ્દાઓ” એવો શબ્દપ્રયોગ તેના વ્યાપમાં પક્ષકારોના અધિકારોનું અંતિમ અને નિશ્ચિત નિર્ધારણ સમાવે છે, જે પક્ષકારની હેસિયત અથવા કાનૂની સ્વરૂપ, અદાલતની અધિકારક્ષેત્રતા, મર્યાદા વગેરે જેવા મુદ્દાઓ તેમજ જેની સંદર્ભે રાહત માંગવામાં આવી છે તે દાવાના વિષયવસ્તુને પણ આવરી લે છે. તેથી, માત્ર એટલા કારણે કે વિવાદના વિષયવસ્તુરૂપ મિલકતના ફક્ત એક ભાગ અંગેનો દાવો અદાલત દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યો છે, એવું કહેવાનો કોઈ આધાર થતો નથી કે આવા ભાગીય દાવા માટે આપવામાં આવેલી હુકમનામા હુકમનામા નથી અને તેનો અમલ થઈ શકતો નથી. વિવાદગ્રસ્ત મુદ્દાઓ અંગે પક્ષકારોના અધિકારોનું અંતિમ નિવારણ થયા પછી જ અદાલત નક્કી કરી શકે છે કે દાવામાં કરવામાં આવેલો દાવો સંપૂર્ણરૂપે કે અંશતઃ સ્વીકારવાનો છે. તેથી, દાવામાં આપવામાં આવેલી હુકમનામાના સંદર્ભમાં કોઈ

અપીલ કરવામાં આવતી નથી, તો દાવાના વિષયવસ્તુ સંબંધિત વિવાદ, દાવાનો અંશતઃ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હોય તો પણ, અંતિમ રીતે નિર્ધારિત/નિષ્પન્ન થયેલો ગણાશે.

૧૪. તેમ છતાં, દાવામાં વિવાદગ્રસ્ત મુદ્દાઓ અંગે પક્ષકારોના અધિકારોના અંતિમ નિર્ધારણના આધારે ભાગ દાવા માટે હુકમનામું પસાર થયેલું હોય, તો પણ, જો વાદી દાવામાં પોતાનો સંપૂર્ણ દાવો સ્વીકારવામાં આવે તે માટે અપીલમાં ગયો હોય, તો આવું હુકમનામું તેની અમલપાત્રતા માટે પ્રતિક્ષિત રહી શકે છે, કારણ કે અપીલ નામંજૂર કરવામાં આવે ત્યારે પણ નીચલી અદાલતનું હુકમનામું અંતિમ અપીલી અદાલતના હુકમનામામાં વિલીન થઈ જાય છે.

૧૫. શ્રી શાહે તેમ છતાં રજૂ કર્યું કે કારણ કે અરજદારગણના હિતમાં પસાર કરાયેલ હુકમનામા સામે કોઈ પડકાર કરવામાં આવ્યો નહોતો, તેથી અપીલી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામા નીચલી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામાથી સ્વતંત્ર છે અને તેથી નીચલી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામા અપીલી અદાલતની હુકમનામામાં વિલીન થશે નહીં અને પરિણામે, જે હુકમનામાનું અમલીકરણ થવાનું છે તે નીચલી અદાલતની હુકમનામા છે, અપીલી અદાલતની નહીં. જ્યારે વિદ્વાન એડવોકેટ શ્રી પરીજે રજૂ કર્યું કે જ્યારે અપીલ દાખલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે નીચલી અદાલતની હુકમનામાને અંતિમતા માત્ર ઉચ્ચતર મંચો સમક્ષની અપીલની કાર્યવાહી પૂર્ણ થયા પછી જ પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે દાવાના આંશિક ભાગ અંગેની હુકમનામા તે અવસ્થાએ

અપીલી અદાલતની હુકમનામામાં વિલીન થઈ જાય છે અને કારણ કે અપીલી અદાલતની હુકમનામા નીચલી અદાલતની હુકમનામાને અતિક્રમિત કરશે, તેથી અમલીકરણ માટેની મર્યાદા છેલ્લી અપીલી અદાલતની હુકમનામાની તારીખથી શરૂ થશે.

૧૬. અધિનિયમની કલમ ૧૩૬ નીચલી અદાલતની હુકમનામાની અમલવારી કરવા માટેની મર્યાદા અંગે જોગવાઈ કરે છે. તે આ મુજબ છે;

૧૩૬. કોઈપણ હુકમનામા (ફરજિયાત પ્રતિબંધાત્મક આદેશ આપતા હુકમનામા સિવાય) અથવા કોઈપણ નાગરિક અદાલતના આદેશના અમલ માટે.	બાર વર્ષ	જ્યારે હુકમનામું અથવા આદેશ અમલમાં મૂકી શકાય તેવો બને, અથવા જ્યાં હુકમનામું અથવા ત્યારપછીનો કોઈ આદેશ કોઈ નિશ્ચિત તારીખે અથવા આવર્તક અવધિઓએ કોઈ રકમની ચુકવણી કરવા અથવા કોઈ સંપત્તિનું વિતરણ કરવા નિર્દેશ કરે, ત્યારે જે ચુકવણી
---	----------	--

		અથવા વિતરણ બાબતે અમલવારી માગવામાં આવે છે, તેમાં ચૂક થાય ત્યારે. પરંતુ, કાયમી પ્રતિબંધાજ્ઞા આપતા હુકમનામાના અમલ અથવા અમલવારી માટેની અરજી કોઈપણ મર્યાદા અવધિને આધીન રહેશે નહીં.
--	--	---

૧૭. ઉપરોક્ત અનુચ્છેદ મુજબ, હુકમનામાની અમલવારી માટેની મર્યાદા અવધિનો પ્રારંભબિંદુ નિર્ધારિત કરવા માટે જે ઘટનાઓનો ઉપબંધ કરવામાં આવ્યો છે, તેમાંની એક એવી છે કે જ્યારે હુકમનામું અમલપાત્ર બને. વર્તમાન મામલામાં હુકમનામાની અમલવારી માટેની મર્યાદા અવધિનો પ્રારંભબિંદુ નક્કી કરવા બાબતે અદાલત નિષ્કર્ષે આવે છે કે અપીલો બાકી હોવાને કારણે, દાવાના એક ભાગ સંબંધિત હુકમનામું અંતિમતા પ્રાપ્ત થાય અને સેકન્ડ અપીલ ના

હુકમનામામાં વિલીન થાય ત્યારે અમલપાત્ર બનતું. જોકે, હાલના મામલામાં, આ અદાલતે સેકન્ડ અપીલ નો નિર્ણય કરે તે પહેલાં જ એક્ઝિક્યુશન અરજ પહેલેથી જ દાખલ કરવામાં આવી હતી અને સેકન્ડ અપીલ માં અંતિમ નિર્ણય અપાય ત્યાં સુધી તે એક્ઝિક્યુશન અરજ આગળ વધી નહોતી.

૧૮. અદાલત એમ નિષ્કર્ષે છે કે દાવામાં દાવાની રકમના એક ભાગને મંજૂરી આપતા હુકમનામા સામે કોઈ પડકાર ન કરવામાં આવ્યો હોવો અને આવા હુકમનામાની અમલવારી સામે અપીલી અદાલત તરફથી કોઈ સ્થગિતિ આદેશ ન હોય, તે માત્ર આ કારણે, નીચલી અદાલતના હુકમનામાની તારીખથી ૧૨ વર્ષ પછી એક્ઝિક્યુશન અરજ દાખલ કરવામાં આવે ત્યારે તેને સમયમર્યાદાથી પર ગણાવી શકાશે નહીં; કારણ કે પ્રથમ અપીલ ફગાવ્યા પછી સેકન્ડ અપીલ બાકી હતી, તેથી અંતિમ અપીલી અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી પૂર્ણ થઈ હુકમનામો અંતિમ સ્વરૂપે પહોંચે ત્યાં સુધી તેની અમલક્ષમતા યોગ્ય રીતે પ્રતીક્ષા કરી શકતી હતી. સંહિતાના ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૫ અને અધિનિયમની કલમ ૧૫, એક્ઝિક્યુશન અરજ દાખલ કરવા માટેની સમયમર્યાદાના હેતુસર સમયને બાકાત રાખવા બાબતે અરજદારોના સંરક્ષણ માટે છે. તેમ છતાં, આવા ઉપબંધોનો એવો અર્થ કાઢી શકાય નહીં કે દાવાના એક ભાગ માટેનું હુકમનામું બાર વર્ષની અવધિમાં જ અમલમાં મુકવું ફરજિયાત છે, ભલે દાવામાં ઉદ્ભવેલા વિવાદના

સંદર્ભમાં ઉચ્ચ મંચ સમક્ષ અપીલો દાખલ કરવામાં આવી હોય. જુના સમયલીમિટેશન અધિનિયમ નું અનુચ્છેદ ૧૮૨ નીચે મુજબ વાંચાય છે:

૧૮૨. કોઈપણ નાગરિક અદાલતના હુકમનામા અથવા આદેશના અમલ માટે, જે માટે કલમ ૧૮૩ અથવા નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ ની કલમ ૪૮ દ્વારા જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી	ત્રણ વર્ષ; અથવા, જ્યાં હુકમનામા અથવા આદેશની પ્રમાણિત નકલ નોંધાયેલ કરવામાં આવી હોય, ત્યાં છ વર્ષ.	૧. હુકમનામું અથવા આદેશની તારીખ, અથવા ૨. (જ્યાં અપીલ થયેલી હોય ત્યાં) અપીલીય અદાલતના અંતિમ હુકમનામા અથવા આદેશની તારીખ, અથવા અપીલ પરત ખેંચવામાં આવેલી તારીખ, અથવા ૩. (જ્યાં ચુકાદાની સમીક્ષા થયેલી હોય ત્યાં) સમીક્ષા પર આપવામાં આવેલા નિર્ણયની તારીખ, અથવા ૪. (જ્યાં હુકમનામામાં
---	--	---

		સુધારો કરવામાં આવેલ હોય ત્યાં) સુધારાની તારીખ, અથવા પ. (જ્યાં આગળ અહીં ઉલ્લેખિત અરજી કરવામાં આવેલી હોય ત્યાં) અમલવારી માટે, અથવા હુકમનામા અથવા આદેશની અમલવારીમાં સહાયરૂપ થવા માટે કોઈ પગલું લેવા, કાયદા અનુસાર યોગ્ય અદાલતમાં કરવામાં આવેલી અરજી પર આપવામાં આવેલા અંતિમ આદેશની તારીખ, અથવા ડ. (હુકમનામા અથવા આદેશની અમલવારી
--	--	--

		દ્વારા વસૂલ કરાયેલ કોઈ રકમ અંગે, જે રકમ પરત કરવા માટે હુકમનામાધારકને તેવા પરતફેરના દાવામાં આપવામાં આવેલા હુકમનામા દ્વારા નિર્દેશિત કરવામાં આવેલ હોય) એવા છેલ્લે ઉલ્લેખિત હુકમનામાની તારીખ અથવા, તેમાંથી અપીલ થયેલી હોય તો, અપીલીય અદાલતના અંતિમ હુકમનામાની અથવા અપીલ પરત ખેંચવામાં આવેલી તારીખ), અથવા ૭. (જ્યાં અરજી એવી
--	--	---

		કોઈ ચુકવણી અમલમાં મૂકવા માટે હોય, જે હુકમનામું અથવા આદેશ નિશ્ચિત તારીખે કરવા માટે નિર્દેશ કરે છે) તેવી તારીખ. સ્પષ્ટીકરણ ૧. – જ્યાં હુકમનામું અથવા આદેશ એકથી વધુ વ્યક્તિઓના હિતમાં અલગ અલગ રીતે આપવામાં આવેલ હોય અને વિષયવસ્તુના ભાગોને દરેકને ચૂકવવાના અથવા સોંપવાના તરીકે અલગ પાડવામાં આવેલ હોય, ત્યાં આ અનુચ્છેદના ખંડ ૫ માં ઉલ્લેખિત
--	--	---

		અરજી માત્ર એવી વ્યક્તિઓ અથવા તેમના પ્રતિનિધિઓના હિતમાં જ અમલમાં આવશે, જેમના દ્વારા તે કરવામાં આવી હોય. પરંતુ જ્યાં હુકમનામું અથવા આદેશ એકથી વધુ વ્યક્તિઓના સંયુક્ત હિતમાં આપવામાં આવેલ હોય, ત્યાં એવી અરજી, જો તેમમાંથી કોઈ એક કે વધુ દ્વારા, અથવા તેના અથવા તેમના પ્રતિનિધિઓ દ્વારા કરવામાં આવી હોય, તો તે તેમ સૌના હિતમાં અમલમાં આવશે. જ્યાં
--	--	---

		હુકમનામું અથવા આદેશ એકથી વધુ વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ અલગ અલગ રીતે આપવામાં આવેલ હોય અને વિષયવસ્તુના ભાગોને દરેક દ્વારા ચૂકવવાના અથવા સોંપવાના તરીકે અલગ પાડવામાં આવેલ હોય, ત્યાં અરજી માત્ર એવી વ્યક્તિઓ અથવા તેમના પ્રતિનિધિઓ વિરુદ્ધ જ અમલમાં આવશે, જેમની વિરુદ્ધ તે કરવામાં આવી હોય. પરંતુ જ્યાં હુકમનામું અથવા આદેશ એકથી વધુ વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ સંયુક્ત રીતે આપવામાં
--	--	---

		આપેલ હોય, ત્યાં અરજી, જો તેમમાંથી કોઈ એક કે વધુ વિરુદ્ધ, અથવા તેના અથવા તેમના પ્રતિનિધિઓ વિરુદ્ધ કરવામાં આવી હોય, તો તે તેમ સૌની વિરુદ્ધ અમલમાં આવશે. સ્પષ્ટીકરણ ૨. “યોગ્ય અદાલત” નો અર્થ એવી અદાલત છે, જેના પર હુકમનામું અથવા આદેશની અમલવારી કરવાની ફરજ છે.
--	--	--

૧૯. શ્રી શાહે રજૂ કર્યું કે જુના અધિનિયમમાં ત્રણ વર્ષની સમયમર્યાદા અંતિમ હુકમનામાની તારીખથી અથવા અપીલી અદાલતના આદેશની તારીખથી અથવા અપીલ પાછી ખેંચવાની તારીખથી ગણવાની જોગવાઈ હતી, અથવા જો રિવિઝન અરજ દાખલ કરવામાં આવી હોય, તો રિવિઝન અરજ પર આપેલ નિર્ણયની

તારીખથી ગણવાની જોગવાઈ હતી; પરંતુ નવા અધિનિયમમાં આવી જોગવાઈને દૂર કરવામાં આવી છે અને હુકમનામાના અમલીકરણ માટે હુકમનામાની તારીખથી ૧૨ વર્ષની દીર્ઘ અવધિ આપવામાં આવી છે, અને તેથી ફક્ત અપીલ પ્રલંબિત હોવું એક્ઝિક્યુશન પેટીશન દાખલ કરવાની સમયમર્યાદા વધારવાનો આધાર બની શકે નહીં.

૨૦. એ.એસ.કે. કૃષ્ણપ્પા ચેટ્ટિયાર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે લીમિટેશન અધિનિયમ ની કલમ ૧૫ ના આધારભૂત સિદ્ધાંતો લાગુ કરીને હુકમનામાના અમલ માટેના સમયની કપાત અંગેનો પ્રશ્ન પરિચ્છેદ નં. ૧૦ થી ૧૩ માં નીચે મુજબ વિચાર્યો હતો:

“૧૦. આ અપીલોમાં અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર રહેલા શ્રી વિશ્વનાથ શાસ્ત્રીએ માત્ર બે દલીલો ઉઠાવી છે. પહેલી દલીલ એ છે કે લીમિટેશન અધિનિયમ ની કલમ ૧૫(૧) ના આધારે રહેલો સિદ્ધાંત આ પ્રકારના કેસમાં લાગુ પડે છે અને તેથી, અમલવારી માટેની અરજીઓ સમયમર્યાદામાં છે. બીજી દલીલ એ છે કે કોઈ પણ સ્થિતિમાં, ૧૯ એપ્રિલ, ૧૯૪૯ના રોજ બીજા સામાવાળા એ ટ્રસ્ટીઓને લખેલો પત્ર લીમિટેશન અધિનિયમ ની કલમ ૧૯ હેઠળ દાયિત્વની કબૂલાત તરીકે કાર્ય કરે છે અને તેથી, જે અરજીમાંથી સિવિલ અપીલ નં. ૧૦૪ ઓફ ૧૯૬૧ ઊભી થાય છે

તે અરજી સિવાય બધી એક્ઝક્યુશન અરજ ઓ બાબતે મર્યાદા બચાવી લે છે. શ્રી શાસ્ત્રીના મત મુજબ, હુકમનામાકીય દેવાની સમજૂતી ત્યાં સુધી હુકમનામાનું સમાયોજન અથવા સંતોષ ગણાતી નથી, જ્યાં સુધી તે મુજબ કરવાના રહેલા કૃત્યો પૂર્ણ કરવામાં આવ્યા ન હોય. અહીં સમજૂતી યોજનામાં ટ્રસ્ટીઓએ દેણદારોને હુકમનામાકીય દેણાંના ૪૦ ટકા ચુકવવાના હતા. તેમના કહેવા મુજબ, જ્યાં સુધી તે શરત પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી મૂળ હુકમનામું સંતોષાયું કહેવાય નહીં. કારણ કે અહીં સંબંધિત હુકમનામાઓ સંતોષાઈ ગયેલા માનવામાં આવી શકતાં નથી, તેથી તેઓ હજુ પણ પ્રચલિત છે. ત્યારબાદ, શ્રી શાસ્ત્રીના મત મુજબ, જ્યાં સમજૂતી યોજના કોઈ શરત ક્યા ગાળામાં પૂર્ણ થવાની છે તે નિર્ધારિત કરે છે, ત્યાં સુધી કે તે ગાળો પૂર્ણ ન થાય અથવા શરતનું પાલન ન થાય, ત્યાં સુધી હુકમનામાઓની અસરકારકતા સ્થગિત માનવી જોઈએ. કારણ કે આ અવધિ દરમિયાન હુકમનામા ધારકો માટે તેમના હુકમનામાઓનો અમલ કરાવવો સક્ષમ ન હોત. તેથી, નવી એક્ઝક્યુશન અરજ દાખલ કરવા માટેની મર્યાદા ગણતાં લીમિટેશન અધિનિયમ ની કલમ ૧૫(૧) ના આધારે રહેલા સિદ્ધાંતો લાગુ કરીને આ ગાળો બાદ કરી શકાય. તેઓ સ્વીકાર કરે છે કે અહીં સમજૂતી યોજનાનું

અમલવારી અદાલત સમક્ષ પ્રમાણ ન થયું હોવાથી, જો સમજૂતી દસ્તાવેજમાં દર્શાવેલા ચાર વર્ષના ગાળામાં એક્ઝિક્યુશન અરજ કરવામાં આવી હોત, તો સામાવાળા ઓ તેને પ્રતિકાર કરવામાં સક્ષમ ન હોત. પરંતુ સમજૂતી અપીલકર્તાઓ માટે બંધનકારક હોવાથી, જો તેઓએ આ ગાળામાં પોતાના હુકમનામાઓનો અમલ કરાવવા આગળ વધ્યા હોત, તો સામાવાળા ઓના પ્રેરણે હાનિભરપાઈના દાવાઓ માટે તેઓ પોતાને ખુલ્લા મૂકી દીધા હોત. લીમિટેશન અધિનિયમ ની કલમ ૧૫(૧) આ પ્રમાણે છે : "૧૫ (૧) : કોઈ દાવો અથવા હુકમનામાના અમલ માટેની અરજ માટે નિર્ધારિત મર્યાદાની અવધિની ગણતરી કરતાં, જેની સ્થાપના અથવા અમલ ઇન્જંક્શન અથવા આદેશ દ્વારા સ્થગિત કરવામાં આવ્યો હોય, તે ઇન્જંક્શન અથવા આદેશ અમલમાં રહેલો સમય, જે દિવસે તે જારી કરવામાં આવ્યો અથવા કરવામાં આવ્યો, અને જે દિવસે તે પરત ખેંચવામાં આવ્યો, તે દિવસો બાકાત રાખવામાં આવશે". તેના શબ્દોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેનો લાગુ પડતો વિસ્તાર માત્ર તેવા કેસ સુધી મર્યાદિત છે જેમાં હુકમનામાનો અમલ ઇન્જંક્શન અથવા આદેશથી સ્થગિત કરવામાં આવ્યો હોય. કોઈપણ રીતે એવું કહી શકાય નહીં કે દેવાળિયા અદાલતે રચના-યોજનાની

સ્વીકૃતિ આપવાથી દસ્તાવેજમાં ઉલ્લેખિત ચાર વર્ષની અવધિ માટે હુકમનામાઓના અમલ પર સ્ટે કાર્યરત થયું હતું અથવા તે ઇન્જંક્શન સમાન હતું. વધુમાં, બીજો સામાવાળા દેવાળિયા કાર્યવાહીનો પક્ષકાર નહોતો અને તેથી રચના-યોજનાને સ્વીકારતા અદાલતના આદેશનો લાભ મેળવવાનો તે હકદાર થઈ શક્યો હોત નહીં. ૧૧. વર્તમાન જેવા મામલામાં ધારા ૧૫ (૧) ના આધારભૂત સિદ્ધાંતો લાગુ પડે છે, એવી પોતાની દલીલના સમર્થનમાં શ્રી સાસ્ત્રીએ ગોવિંદનાઈક ગુરનાથનાઈક વિ. બસાવન્નેવા પરુતપ્પા, આઈ.એલ.આર. (૧૯૪૧) બોમ ૪૩૫ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૪૧ બોમ ૨૦૩) ના નિર્ણય પર સશક્ત રીતે આધાર મૂક્યો છે. ત્યાં, બોમોન્ટ સી.જે.એ આઈ.એલ.આર. બોમના પૃષ્ઠ ૪૩૭ પર : (એ.આઈ.આર.ના પૃષ્ઠ ૨૦૪ પર) આ મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું છે : "અધિનિયમની ધારા ૧૫ એ તે સિદ્ધાંતને માન્યતા આપે છે કે, હુકમનામાના અમલ માટેની અરજી માટે નિર્ધારિત મર્યાદા અવધિની ગણતરી કરતી વખતે, જે અવધિ દરમિયાન હુકમનામાના અમલ પર સ્ટે રાખવામાં આવ્યું હોય તે અવધિ બાકાત રાખવી જોઈએ; અને સ્થગિત રાખવામાં આવેલા દાવામાં કરાતી અરજીઓ માટે પણ એવો જ સિદ્ધાંત લાગુ કરવો યોગ્ય જણાય છે; જોકે, શબ્દશઃ રીતે આ ધારા લાગુ પડતી

નથી. આ મુદ્દા પરનો એકમાત્ર અધિકૃત નિર્ણય, જે તરફ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે અને જેનો નીચલી અદાલતોમાં પણ ઉલ્લેખ થયો હતો, તે પુલિન ચંદ્ર સેન વિ. અમીન મિયા મુઝફ્ફર અહમદ, એ.આઈ.આર. ૧૯૩૩ કેલ ૫૦૮ છે." આ નિર્ણય કેટલાક વર્ષો સુધી પ્રવર્તમાન રહ્યો હતો અને ત્યારબાદ તેનાથી અસંમતિ વ્યક્ત કરવામાં આવી હતી, એમ જણાવતાં વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશે નિરીક્ષણ કર્યું :

"હું તો અપીલકર્તાના કેસને એ આધાર પર રાખું કે અંતિમ હુકમનામા માટે અરજી કરવાનો હક તે અવધિ દરમિયાન સ્થગિત રહ્યો હતો, જેમાં દાવો સ્થગિત રાખવામાં આવ્યો હતો. એવો સિદ્ધાંત કલકત્તા વડી અદાલતે લખન ચંદ્ર સેન વિ. મધુસૂદન સેન આઈ.એલ.આર. ૩૫ કેલ ૨૦૯ માં લાગુ કર્યો હતો, જેને પ્રિવી કાઉન્સિલે નૃત્યમોની દાસી વિ. લખન ચંદ્ર સેન, આઈ.એલ.આર. ૪૩ કેલ ૬૬૦ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૧૬ પી.સી. ૯૬) માં સમર્થન આપ્યું હતું.

" આથી એવું જણાય છે કે વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશે પોતાનો નિર્ણય વાસ્તવમાં લીમિટેશન અધિનિયમ ની ધારા ૧૪ પર આધારિત રાખ્યો હતો. વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશે ઉલ્લેખ કરેલા

બન્ને કેસોમાં લીમિટેશન અધિનિયમ ની ધારા ૧૪ ની જોગવાઈઓ લાગુ કરવામાં આવી હતી.૧૨. પુલિન ચંદ્ર સેનના કેસ એ.આઈ.આર. ૧૯૩૩ કલકત્તા ૫૦૮ માં હકીકતો આ મુજબ હતી : નાબાલિગના નેક્સ્ટ ફ્રેન્ડે ગીરણ પર આધારિત દાવો દાખલ કર્યો હતો, પરંતુ પ્રાથમિક હુકમનામા પસાર થયા પછી તેનું અવસાન થયું. તેમ છતાં, તેના સ્થાને કોઈ નવો નેક્સ્ટ ફ્રેન્ડ નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો નહોતો. નાબાલિગે પુખ્તવય પ્રાપ્ત કર્યા પછી ૩ વર્ષની અંદર અંતિમ હુકમનામા પસાર કરવાની અરજી કરી, પરંતુ તે પ્રાથમિક હુકમનામા દ્વારા નિશ્ચિત કરવામાં આવેલી મુદતવૃદ્ધિના સમયગાળા પછીના ૩ વર્ષ બાદ હતી. વડી અદાલતે, પૂર્વ નાબાલિગને લીમિટેશન અધિનિયમ ની કલમ ૬ નો લાભ માગવાનો હકદાર નથી એમ ઠરાવતાં, એમ માન્યું કે એક્ઝિક્યુશન અરજ સમયમર્યાદામાં ગણવી જોઈએ, કારણ કે તે તેના પુખ્તવય પ્રાપ્ત કર્યાના દિવસે તેને અરજી કરવાનો હક પ્રાપ્ત થયો ત્યારથી ૩ વર્ષની અંદર કરવામાં આવી હતી. નિઃસંદેહ, આ એવો કેસ છે જેમાં વાસ્તવમાં અદાલતે કલમ ૬ના આધારભૂત સિદ્ધાંતો લાગુ કર્યા હતા, જોકે તેનો સ્પષ્ટ મત એવો હતો કે કલમ ૬ શબ્દશઃ લાગુ પડતી નહોતી. આ મુદ્દાની કોઈ ચર્ચા જ નથી અને, તેથી, અમને લાગતું નથી કે આ એવો નિર્ણય છે જેને

વિચારણા કરવાની જરૂર છે.૧૩. ત્યારબાદ આધાર રાખવામાં આવેલા આગામી બે નિર્ણયો બદરુદ્દીન ખાન વિ. મહ્યાર ખાન, આઈ.એલ.આર. (૧૯૩૯) ઓલ ૧૦૩ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૩૯ ઓલ ૬૬) અને મેનેજિંગ કમિટી સુન્દર સિંહ મલ્હા સિંહ રાજપૂત હાઈ સ્કૂલ, ઇન્દૌરા વિ. સુન્દર સિંહ મલ્હા સિંહ સનાતન ધર્મ રાજપૂત હાઈ સ્કૂલ ટ્રસ્ટ, આઈ.એલ.આર. (૧૯૪૫) લાહ ૮ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૪૪ લાહ ૧૯૦) (એફ.બી.) છે. આ બંને કેસોમાં અદાલતે તે મુજબ, જે તેના મતાનુસાર લીમિટેશન અધિનિયમ ની કલમ ૧૫ ના આધારભૂત સામાન્ય સિદ્ધાંતો હતાં, તેનો અમલ કર્યો હતો, જોકે આ કેસોના તથ્યો કડક અર્થમાં તે કલમની વ્યાપ્તિમાં આવતા નથી. પ્રશ્ન એ છે કે શું કોઈ સુપ્રતિષ્ઠિત સિદ્ધાંત એવો છે જેના આધારે, જ્યારે કોઈ પક્ષકારને નિશ્ચિત પરિસ્થિતિઓમાં તેના અધિકારોના અનુસંધાનમાં કાર્યવાહી કરતા રોકવામાં આવે, ત્યારે મર્યાદાનો સમયગાળો સ્થગિત માનવામાં આવી શકે. લીમિટેશન અધિનિયમ દાવાઓ, અપીલો અને અદાલતો સમક્ષની ચોક્કસ પ્રકારની અરજીઓની મર્યાદા સંબંધિત એક સંકલનકારી અને સુધારક અધિનિયમ છે અને તેથી તેને સર્વગ્રાહી સંહિતા તરીકે જ માનવો જોઈએ. તે વિશેષણાત્મક અથવા પ્રક્રિયાત્મક કાયદાનો ભાગ છે, મૂળભૂત

કાયદાનો નહીં. પ્રક્રિયાના નિયમો, તેઓ કેવા પણ હોય, તેઓનો અમલ માત્ર તે જ બાબતોમાં થવો જોઈએ જેઓ માટે વિધાનમંડળે તેમને સ્પષ્ટપણે અથવા આવશ્યક અનુસંગ દ્વારા લાગુ કર્યા હોય. તેમને આવશ્યક અનુસંગથી વિસ્તૃત કરી શકાતા નથી. તેમને ઉપમાનાં આધારે અથવા એવી કાર્યવાહીનો સંદર્ભ લઈને વિસ્તૃત કરી શકાતા નથી, જેઓ પર તેઓ સ્પષ્ટપણે લાગુ પડતા નથી અથવા આવશ્યક અનુસંગથી લાગુ પડે તેમ કહી શકાતું નથી. તેથી, લીમિટેશન અધિનિયમ ની કોઈપણ જોગવાઈ એવી બાબતો પર લાગુ કરવી યોગ્ય નહીં ગણાય જે કડક અર્થમાં તે જોગવાઈઓની વ્યાપ્તિમાં આવતી નથી. ઉદાહરણ તરીકે, વિવિધ પ્રકારના દાવાઓ, અપીલો અને અરજીઓ માટેની મર્યાદાનો સમયગાળો પ્રથમ અનુસૂચિમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે. એવી કાર્યવાહી, જે તે અનુસૂચિના કોઈપણ અનુચ્છેદ હેઠળ આવતી નથી, તેને માત્ર ઉપમાનાં આધારે સમયબાર ગણાવી શકાતી નથી, ભલે કોઈ અન્ય બાબત ચોક્કસ અનુચ્છેદ દ્વારા શાસિત થતી હોય. એ જ કારણોસર, લીમિટેશન અધિનિયમ ની કલમો ૩ થી ૨૮ ની જોગવાઈઓ તેમની વ્યાપ્તિની બહાર પડતી પરિસ્થિતિઓ પર લાગુ કરી શકાતી નથી.

આ જોગવાઈઓ મૂળભૂત કાયદાના કોઈ સામાન્ય સિદ્ધાંતોનું રૂપરેખાંકન કરતી નથી, ન તો તે વિવાદકાર પક્ષકારોને કોઈ મૂળભૂત અધિકારો અર્પે છે, અને તેથી તેમને એટલી જ હદ સુધી લાગુ પાડવાની પરવાનગી હોઈ શકે જેટલી હદ સુધી તેમાંથી સ્પષ્ટ અથવા અવ્યક્ત રીતે પ્રગટ થાય. અપીલકર્તાઓની તરફથી જેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે તે કલમ ૧૫ માં, આ અપીલોમાં ઉપસ્થિત પ્રકારની પરિસ્થિતિઓમાં મર્યાદાનો સ્ટે ન તો સ્પષ્ટ છે અને ન તો અવ્યક્ત. તેથી, અમે શ્રી સાસ્ત્રીની પ્રથમ દલીલ સ્વીકારી શકતા નથી.”

ઉક્ત કેસની હકીકતોમાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ એ પ્રશ્ન વિચારાધીન નહોતો કે દાવાના ભાગ માટે આપવામાં આવેલ હુકમનામું, દાવા સંબંધિત કાર્યવાહી અંગેની અપીલો ઉચ્ચ મંચ સમક્ષ દાખલ થયેલી અને બાકી હોવા છતાં, માત્ર ૧૨ વર્ષની અવધિની અંદર જ અમલમાં મૂકી શકાય કે નહીં. અધિનિયમની કલમ ૧૫ ના પ્રભાવનું પરીક્ષણ એ નક્કી કરવા માટે કરવામાં આવ્યું હતું કે અંતરિમ પ્રતિબંધક આદેશ અથવા સ્ટે આદેશ અમલમાં રહ્યો તે અવધિને, એક્ઝ્યુશન અરજ દાખલ કરવા માટેની મર્યાદા અવધિની ગણતરી કરતી વખતે, અધિનિયમની કલમ ૧૫ માં અંતર્નિહિત સિદ્ધાંતો લાગુ કરીને બાદ કરી શકાય કે નહીં.

૨૧. રતનસિંહના કેસમાં (ઉપરોક્ત), માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ નંબર ૮ થી ૧૧ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું અને અવલોકન કર્યું છે:

“૮. હુકમનામું ક્યારે અમલપાત્ર બને છે? સામાન્ય રીતે હુકમનામું અથવા આદેશ તેની તારીખથી અમલપાત્ર બને છે. પરંતુ એવા પ્રસંગો અજાણ્યા નથી કે જેમાં હુકમનામું કોઈ ભાવિ તારીખે અથવા અમુક નિર્દિષ્ટ ઘટનાઓ બનતાં અમલપાત્ર બને છે. "અમલપાત્ર" શબ્દપ્રયોગ એવો હુકમનામો અથવા આદેશો માટે પણ વપરાયો છે, જે અનુવર્તી રીતે અમલપાત્ર બને છે.૯.અપીલ દાખલ કરવાથી હુકમનામાની અમલક્ષમતાને અસર થતી નથી, જો સુધી અપીલી અદાલત તેના અમલ પર સ્થગિતી આપતી નથી. પરંતુ જો અપીલના પરિણામે એવું હુકમનામું થાય કે જે નીચલી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ હુકમનામાને અતિક્રમિત કરે, તો અપીલી અદાલતનું હુકમનામું જ અમલક્ષમ બને છે. જ્યારે અપીલી આદેશ હુકમનામા સમકક્ષ ન હોય, ત્યારે એવો અતિક્રમણ થતો નથી અને તેથી નીચલી અદાલતનું હુકમનામું અમલક્ષમ રહે છે.૧૦. સી.પી.સી. ની કલમ ૨(૨) માં હુકમનામાની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ આપવામાં આવી છે: "હુકમનામાનો અર્થ એ છે કે ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ, જે તેને વ્યક્ત કરનાર અદાલતના દૃષ્ટિએ, વાદમાં વિવાદાસ્પદ રહેલ તમામ અથવા કોઈપણ મુદ્દાઓ

અંગે પક્ષકારોના અધિકારોનું અંતિમરૂપે નિર્ધારણ કરે છે અને તે પ્રાથમિક અથવા અંતિમ પૈકી કોઈ એક હોઈ શકે છે. તેમાં વાદપત્રના નામંજૂરીનો તથા કલમ ૧૪૪ની અંદરના કોઈપણ પ્રશ્નના નિર્ધારણનો સમાવેશ થયેલ માનવામાં આવશે, પરંતુ તેમાં નીચેની બાબતોનો સમાવેશ થતો નથી—(એ) કોઈપણ એવો નિર્ણય કે જેમાંથી અપીલ કોઈ આદેશ વિરુદ્ધની અપીલ તરીકે થાય છે, અથવા (બી) ગેરહાજરીના કારણે બરતરફીનો કોઈપણ આદેશ. સ્પષ્ટીકરણ.— વાદનો સંપૂર્ણ નિકાલ થાય તે પહેલાં વધુ કાર્યવાહી કરવી આવશ્યક હોય ત્યારે હુકમનામાને પ્રારંભિક કહેવાય છે. જ્યારે એવો નિર્ણય વાદનો સંપૂર્ણ નિકાલ કરી દે ત્યારે તે અંતિમ કહેવાય છે. તે અંશે પ્રારંભિક અને અંશે અંતિમ હોઈ શકે છે." ૧૧. અદાલતનો નિર્ણય હુકમનામા બને તે માટે વાદમાં નિર્ણય થયેલો હોવો આવશ્યક છે અને એવો નિર્ણય વાદમાં વિવાદાસ્પદ તમામ અથવા કોઈપણ મુદ્દાઓ સંબંધે પક્ષકારોના હકોનું નિર્ધારણ કરતો હોવો જોઈએ અને એવું નિર્ધારણ નિશ્ચિત સ્વભાવનું હોવું જોઈએ. જો આ માપદંડો લાગુ કરવામાં આવે તો વિલંબ માફ કરવાની અરજિના નામંજૂર થવાથી તે હુકમનામા ગણાશે નહીં. પરિણામે, સમયમર્યાદાથી અવરોધિત હોવાના કારણે અપીલ બરતરફ થવી પણ હુકમનામા ગણાશે નહીં. અમને જાણ છે

કે કેટલીક વડી અદાલતોના નિર્ણયોમાં એવો અભિપ્રાય લેવાયો છે કે સમયમર્યાદા પછી રજૂ કરાયેલી હોવાના આધારે અપીલને નામંજૂર કરવી પણ ઉક્ત વ્યાખ્યાના અર્થમાં હુકમનામા છે. અમને એ જ મુદ્દે વડી અદાલતો દ્વારા અપાયેલ વિરોધાભાસી નિર્ણયો વિશે પણ જાણ છે. તે પૈકીના કેટલાક નિર્ણયો પર વિચાર કરતાં કલકત્તા વડી અદાલતની પૂર્ણ ખંડપીઠે (એસ.પી. મિત્રા, સી.જે., સભ્યાસાચી મુખરજી, ન્યાયાધીશ (ત્યારે જેમ હતાં) અને એસ.કે. દત્તા, ન્યાયાધીશ) મમુદા ખાતીન વિ. બેનિયાન બીબી, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ કલ ૪૧૫ માં એવું ઠરાવ્યું હતું કે "લીમિટેશન અધિનિયમ ની કલમ ૫ હેઠળની અરજી નામંજૂર કરવામાં આવે તો તેનાથી થયેલો આદેશ હુકમનામા હોઈ શકતો નથી અને અપીલના સ્મારકપત્રને નામંજૂર કરતો આદેશ માત્ર આનુષંગિક આદેશ છે." પૂર્ણ ખંડપીઠનું તાર્કિક કારણ એ હતું કે જ્યારે અપીલ મર્યાદાથી અવરોધિત હોય ત્યારે લીમિટેશન અધિનિયમ ની કલમ ૫ હેઠળની અરજી મંજૂર ન થાય ત્યાં સુધી એવી અપીલ કોઈપણ રીતે સ્વીકારવામાં આવી શકતી નથી અને તે સમય સુધી અપીલ અરજી, ભલે તે દાખલ કરાયેલી હોય, અનિર્ણિત સ્થિતિમાં જ રહે છે. જો અરજી બરતરફ થાય તો અપીલ અરજી નિર્ણયક બની જાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં અપીલના

સ્મારકપત્રને નામંજૂર કરતો આદેશ માત્ર આનુષંગિક આદેશ છે.
વિરોધી અભિપ્રાય ધારણ કરનારા વડી અદાલતોના નિર્ણયો
કાનૂનનો યોગ્ય સિદ્ધાંત સ્થાપિત કરતા નથી, તે અંગે અમને કોઈ
શંકા નથી.”

તથાપિ, શ્યામ સુંદર શર્માના મામલામાંના અનુવર્તી નિર્ણયમાંવિ.
પન્નાલાલ જૈસવાલ, જે (૨૦૦૫) ૧ એસસીસી ૪૩૬ માં અહેવાલિત છે, તેમાં
માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ દ્વારા
વ્યક્ત કરાયેલો એવો અભિપ્રાય કે સમયમર્યાદાથી અવરોધિત હોવાના આધાર
પર અપીલનો નામંજૂર કરવો હુકમનામું નથી, તેને યોગ્ય કાનૂન નિર્ધારિત કરતો
તરીકે સ્વીકારી શકાય નહીં.

૨૨. મનોહર શંકર માલે (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે
નિશ્ચય કર્યો હતો કે નીચલી અદાલતની જે હુકમનામું અમલમાં મૂકવાની માંગ
કરવામાં આવી હતી તે સંયુક્ત હુકમનામું હતું અને કબજાને લગતા, જે સ્વતંત્ર
સ્વરૂપનો ભાગ હતો, તે હુકમનામાના અમલીકરણ માટે તેમજ મેસ્ને પ્રોફિટ
સંબંધિત હુકમનામાના અમલીકરણ માટે હુકમનામા-દેણાર દ્વારા કરવામાં
આવેલી સમિક્ષા અરજી ના પરિણામની રાહ જોવાની આવશ્યકતા નહોતી.
માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે આ દલીલ પણ નકારી કાઢી હતી કે સમિક્ષા અરજી
નામંજૂર થવા પર વિલીનતાનો સિદ્ધાંત એવો લાગુ પડશે કે જાણે પક્ષકારને

સંહિતાના આદેશ ૪૭, નિયમ ૧ હેઠળ સમિક્ષા અરજી કરવાની પાત્રતા હોય, તેમ છતાં આપવામાં આવેલું હુકમનામું સમિક્ષા અરજી ના નામંજૂરીના આદેશ સાથે વિલીન થશે નહીં. વધુમાં એવું પણ અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું કે જો સમિક્ષા અરજી સંપૂર્ણપણે અથવા ભાગે મંજૂર કરવામાં આવી હોત, તો પરિસ્થિતિ ભિન્ન હોઈ શકતી, અને એવી સ્થિતિમાં હુકમનામાના અમલ માટેની અરજી માત્ર સુધારેલા હુકમનામાની શરતો અનુસાર જ કરી શકાત.

૨૩. વર્તમાન મામલામાં, વાદીઓએ, નીચલી અદાલતે આપેલા ચુકાદા અને હુકમનામાથી અસંતુષ્ટ રહીને, જ્યાં સુધી નીચલી અદાલતે દાવાના વિષયવસ્તુ સંબંધે સંપૂર્ણ દાવો મંજૂર કર્યો ન હતો, પોતાનો સમગ્ર દાવો દાવામાં સ્વીકારવામાં આવે તે માટે રેગ્યુલર સિવિલ અપીલ અને ત્યારબાદ સેકન્ડ અપીલ દાખલ કરી હતી, જેને દાવાની સતત કાર્યવાહી કહી શકાય. તેથી, હુકમનામાની અમલક્ષમતા બાબતે, દાવાની કાર્યવાહી અંતિમ અપીલના અંતિમ પરિણામથી અંતિમતા પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી તે હુકમનામું યોગ્ય રીતે પ્રતીક્ષામાં રહી શકતું હતું. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, દાવામાંના આંશિક દાવા સંબંધિત હુકમનામું અંતિમ અપીલમાં હુકમનામું પસાર ન થાય ત્યાં સુધી, ભલે તે નામંજૂરીનું હોય, અંતિમતા પામ્યું હોવાનું કહી શકાય નહીં, અને આવા અંતિમ હુકમનામામાં નીચલી અદાલતનું હુકમનામું વિલય પામશે. તેથી, અંતિમ અપીલમાં નામંજૂરીના હુકમનામું તૈયાર થયાની તારીખને, અંતિમ અપીલીય

અદાલતના હુકમનામામાં વિલય પામેલ નીચલી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમનામાના અમલ માટે મર્યાદા ગાળાની શરૂઆતનો બિંદુ માનવામાં આવી શકે. કારણ કે વિલયના મુદ્દા પર રિવિઝન અરજ ના નામંજૂર થવાના પ્રભાવ અને અપીલના નામંજૂર થવાના પ્રભાવ વચ્ચે સ્પષ્ટ ભેદ છે, જ્યાં નીચલી અદાલતનો ચુકાદો અને હુકમનામું અપીલીય અદાલતની તપાસ હેઠળ હોય છે, ત્યાં મનોહર શંકર નાળે (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં લેવાયેલ નિર્ણય વર્તમાન મામલાની હકીકતોમાં લાગુ પડશે નહીં.

૨૪. અધિનિયમની કલમ ૧૫ માં જોગવાઈ મુજબ મર્યાદા માટેનો સમય બાકાત રાખવાનો મૂળભૂત હેતુ તે વ્યક્તિનું રક્ષણ કરવાનો છે, જેને પ્રતિબંધાજ્ઞા અથવા આદેશને કારણે હુકમનામાનું અમલીકરણ કરવાથી અવરોધવામાં આવ્યો હોય. મર્યાદા માટેનો સમય બાકાત રાખવાની આવી જોગવાઈ આ સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે કે અદાલતનું કોઈ કૃત્ય કોઈપણ વ્યક્તિને હાનિ પહોંચાડનારું ન હોવું જોઈએ. આ જ પ્રકારનો મૂળભૂત હેતુ સંહિતાના હુકમ ૪૧ ના નિયમ ૫ માં રહેલી જોગવાઈનો પણ છે કે હુકમનામાધારકને હુકમનામાના ફળો પ્રાપ્ત કરવાનો તેના અધિકારથી માત્ર એટલા માટે વંચિત ન રાખવો જોઈએ કે પરાજિત પક્ષે હુકમનામાને પડકારવાનું પસંદ કર્યું છે.

રપ. આત્મા રામ પ્રોપર્ટીઝ (પી) લિ. વિ. ફેડરલ મોટર્સ (પી) લિ. ના કેસમાં, જે (૨૦૦૫) ૧ એસસીસી ૭૦૫ માં અહેવાલિત છે, માનનીયસર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ફરો ૮ માં ઠરાવ્યું અને અવલોકન કર્યું છે:

૮. આ સુસ્થાપિત છે કે માત્ર અપીલ દાખલ કરવાથી જ જે હુકમનામા અથવા આદેશ સામે અપીલ કરવામાં આવી હોય તેના પર, અથવા નીચલી અદાલતમાં ચાલી રહેલી કાર્યવાહી પર, સ્ટે અમલમાં આવતું નથી. કાર્યવાહી પર સ્ટે આપવાની અથવા જે હુકમનામા કે આદેશ સામે અપીલ કરવામાં આવી હોય તેની અમલવારી પર સ્ટે આપવાની પ્રાર્થના ખાસ કરીને અપીલીય અદાલત સમક્ષ કરવી આવશ્યક છે અને અપીલીય અદાલતને સ્ટે નો આદેશ આપવાનો કે તે જ નકારવાનો વિવેકાધિકાર છે. ઉપરોક્ત નિયમ ૫ માં દર્શાવેલ એકમાત્ર માર્ગદર્શક પરિબળ એ છે કે અપીલકર્તાના પક્ષે પૂરતું કારણ અસ્તિત્વમાં હોવું જોઈએ, જે ઉપલબ્ધ હોય તો અપીલીય અદાલત સ્ટે નો આદેશ પસાર કરવા તરફ ઝુકશે. અનુભવ દર્શાવે છે કે અપીલીય અદાલત સમક્ષ પ્રબળ રહેતી મુખ્ય વિચારણા એ હોય છે કે, અપીલીય અદાલતે અપીલને સુનાવણી માટે સ્વીકારી લીધી હોવા છતાં, જો અપીલ મંજૂર થાય તો અપીલકર્તા તેની સફળતાના ફળોથી વંચિત ન રહી જાય. આ વિચારણાની સામે બીજી પરમ મહત્વની વિચારણા ઉભી થાય છે

અને તેનું તોલમાપ થાય છે: જે પક્ષ નીચલી અદાલતમાંથી સફળ થયો હોય તેને, માત્ર એટલા માટે કે પરાજિત પક્ષે ઉચ્ચતર મંચના અધિકારક્ષેત્રનો આશરો લેવાનો વિકલ્પ પસંદ કર્યો છે, તેના હાથમાં રહેલા હુકમનામા અથવા આદેશના ફળોથી શા માટે વંચિત રાખવો જોઈએ. તેમ છતાં, સ્ટે આપવાની પ્રાર્થના પર વિચાર કરતી અદાલત પોતાને જે પ્રશ્ન પૂછે છે તે આ છે: હુકમનામાની તારીખે અને/અથવા સ્ટે માટેની અરજી કરવામાં આવેલી તારીખે જે યથાવત સ્થિતિ પ્રવર્તતી હતી, તેને સ્ટે આપી ચાલુ રહેવા શા માટે ન દેવી; અને એ પ્રશ્ન નહીં કે સ્ટે શા માટે આપવું જોઈએ.

૨૬. આ રીતે, સંહિતાના આદેશ ૪૧, નિયમ ૫ અને નવા અધિનિયમની કલમ ૧૫ની ઉપરોક્ત જોગવાઈઓને કારણે, કારણ કે હુકમનામાધારકને તેના પક્ષે પસાર થયેલ હુકમનામાનો અમલ કરાવવાના તેના અધિકારથી વંચિત કરવામાં આવવાનો નથી અને જો આવું હુકમનામું ઉચ્ચ મંચ સમક્ષની અપીલોનો અંતિમ પરિણામ આવે ત્યાં સુધી તેના અમલની રાહ જોઈ શકે, તો અમલ અરજી દાખલ કરવા માટે સંપૂર્ણ ૧૨ વર્ષની મર્યાદિ અવધિ આપવાના સંબંધે અધિનિયમમાં લાવવામાં આવેલ ફેરફાર, અપીલ અદાલતના હુકમનામા સાથે હુકમનામાના વિલીનીકરણના સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખતાં, કોઈ પ્રાસંગિકતા રાખતો નથી. માત્ર એટલા માટે કે જૂના અધિનિયમના અનુચ્છેદ ૧૮૨માં હુકમનામાના અમલ

માટે ત્રણ વર્ષની મર્યાદિ અવધિનો પ્રારંભર્નિંદુ અંતિમ હુકમનામાની તારીખથી અથવા અપીલ અદાલતના આદેશથી નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો હતો અને કારણ કે “જ્યાં અપીલ કરવામાં આવી હોય” એવા શબ્દો અધિનિયમના અનુચ્છેદ ૧૩૬માં સામેલ રાખવામાં આવ્યા નથી, એવું કહી શકાય નહીં કે વિધાનમંડળનો એવો ઇરાદો હતો કે વાદની કાર્યવાહી માં પક્ષકારોના અધિકારો ઉચ્ચ મંચ સમક્ષની અપીલમાં અંતિમ રીતે નક્કી થાય ત્યાં સુધી હુકમનામું તેના અમલની રાહ જોઈ શકતું નથી. જો વિલીનીકરણના સિદ્ધાંતો સ્વીકારવામાં આવે, તો વાદમાં દાવાના એક ભાગ માટે આપવામાં આવેલ હુકમનામા વિરુદ્ધ અપીલ કરવામાં આવી ન હોય તે અસંગત બની જાય છે. એવો હુકમનામો આપવાના વિરુદ્ધ અપીલ કરવામાં આવી ન હોય તોય, જો વાદીઓએ તેમનો સંપૂર્ણ દાવો સ્વીકારાવવામાં આવે તે માટે તેમનો વૈધાનિક અપીલનો અધિકાર વપરેલો હોય, તો એવું કહી શકાય કે વાદમાં પક્ષકારોના અધિકારો હજી પણ અપીલ અદાલત દ્વારા અંતિમ નિર્ધારણને આધીન હતા અને વાદના વિષયવસ્તુનો અંતિમ નિર્ણય અપીલ અદાલતનું હુકમનામું જ કરશે અને તેથી નીચલી અદાલતના હુકમનામાના અમલ માટે મર્યાદિ અવધિ ગણવાની દષ્ટિએ અપીલ હુકમનામાની તારીખ પ્રાસંગિક છે.

૨૭. વિદ્વાન એડવોકેટ શ્રી પારીખે મોંગ સેઈન ડોન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં તથા મંત્રાલા રાજગોપાલમ, (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં જે ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો હતો, તે જૂના અધિનિયમના અનુચ્છેદ ૧૮૨ના સંદર્ભમાં હતા, જેમાં મર્યાદાનો

ત્રણ વર્ષનો સમયગાળો અપીલીય અદાલતના હુકમનામાની તારીખથી પણ શરૂ થવાનો પ્રાવધાન કરવામાં આવ્યો હતો; તેથી તેમની ચર્ચા કરવી આવશ્યક નથી.

૨૮. તથાપિ, શ્યામા પડા ચૌધુરી (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં કલકત્તા વડી અદાલતે અધિનિયમના કલમ ૧૩૬ ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં મર્યાદા અવધિના પ્રારંભ બિંદુના પ્રશ્નને નીચે મુજબ પરિણેદ ૬ માં વિચાર્યું હતું:

૬. અપીલકર્તાના વકીલે અમારી સમક્ષ ૧૯૬૩ ના લીમિટેશન અધિનિયમ (૧૯૬૩ નો અધિનિયમ ૩૬) ની જોગવાઈઓ અંગે વિશદ દલીલો રજૂ કરી અને રજૂઆત કરી કે ઉક્ત અધિનિયમના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ, જે હુકમનામાઓના અમલીકરણ માટેની મર્યાદા નક્કી કરે છે, હાલની એક્ઝિક્યુશન અરજ મર્યાદાથી અવરોધિત છે. અનુચ્છેદ ૧૩૬ મુજબ, કોઈપણ દીવાની અદાલતના કોઈપણ હુકમનામા અથવા આદેશના અમલીકરણ માટેની મર્યાદાનો સમયગાળો, જે તારીખે તે હુકમનામું અથવા આદેશ અમલમાં મૂકી શકાય તેવો બન્યો હોય તે તારીખથી ૧૨ વર્ષનો છે. શ્રી દત્તે રજૂ કર્યું કે હાલના કેસમાં, નીચલી અદાલતના હુકમનામાની અમલવારી ઉપર કોઈ સ્થગિતી નહોતી અને ઉક્ત હુકમનામાની કોઈ અમલવારીને પ્રતિબંધિત કરતો કોઈ મનાઈહુકમ પણ નહોતો, તેથી સામાવાળા નંબર ૧, ૨ અને ૩ ને નીચલી

અદાલતે ૧લી મે, ૧૯૫૯ ના રોજ પસાર કરેલ હુકમનામું અમલમાં મુકવાનો અધિકાર હતો, કારણ કે શ્રી દત્તના મતે હુકમનામું જે દિવસે પસાર થયું તે જ દિવસે અમલમાં મૂકી શકાય તેવું બન્યું હતું. હાલની એક્ઝિક્યુશન અરજ રમી મે, ૧૯૭૨ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવેલી હોવાથી, તે મર્યાદાથી અવરોધિત હતી. નિઃસંદેહ એ સાચું છે કે હાલના કેસમાં નીચલી અદાલતે ખર્ચ બાબતનું જે હુકમનામું પસાર કર્યું હતું, તે ખર્ચનું આકલન થયા પછી સામાવાળા નંબર ૧, ૨ અને ૩ દ્વારા અમલમાં મૂકાઈ શકતું હતું, પરંતુ અપીલી અદાલત દ્વારા હુકમનામું પસાર થયા બાદ સ્થિતિ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન બની જાય છે. ભલે અપીલી અદાલતે નીચલી અદાલતના હુકમનામાને માત્ર આ ફેરફાર સાથે જ યથાવત્ રાખ્યું હતું કે નીચલી અદાલતે વાદી વિરુદ્ધ આપેલું ખર્ચનું હુકમનામું રદ કરવામાં આવ્યું, તેમ છતાં અમલમાં મૂકવામાં આવી શકે એવું હુકમનામું માત્ર અપીલી અદાલતનું જ છે અને તે હુકમનામું ૭મી જૂન, ૧૯૬૨, એટલે કે જે દિવસે તે પસાર થયું તે તારીખ પહેલાં કોઈપણ સમયે અમલમાં મૂકી શકાય તેવું બન્યું હતું એવું કહી શકાતું નથી.

૨૯. રામકૃષ્ણ બાજીરાવ ગોટમરે વિ. કનૈયાલાલ ત્રિભુવનલાલ શાહ,
બિનઅરજદાર, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૦ બોમ્બે ૩૬૧ માં અહેવાલિત કેસમાં,
બોમ્બે વડી અદાલતે ફક્ત ૪ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું અને અવલોકન કર્યું છે

નીચે મુજબ ૭:

“૪. ભારતના કાયદા આયોગે, જૂના અધિનિયમની વિવિધ
જોગવાઈઓ તેમજ નિરાકરિત કાયદાકીય નિર્ણયો વચ્ચેના વિપુલ
પરસ્પર વિસંગતતાના પરીક્ષણ દરમિયાન, તેના ૧૯૫૬ના ૩
અહેવાલમાં સૂચવ્યું હતું કે, આર્ટ્સ. ૧૮૨ ૧૮૩માં કરવામાં
આવેલા હુકમનામા અથવા આદેશોના પ્રકારો વચ્ચેનો ભેદ
યથાવત્ રાખવાનો, અથવા વિષયને બે જુદા જુદા અધિનિયમો
દ્વારા નિયમિત થવા દેવાનો, અથવા દર ત્રણ વર્ષે અરજી જીવંત
રાખવાની આવશ્યકતા જાળવી રાખવાનો કોઈ ચુકિતપૂર્ણ આધાર
નથી. અહેવાલનો સંબંધિત ભાગ આ રીતે કહે છે :

દિવાની પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૮ માં પહેલેથી જ એવી
જોગવાઈ અસ્તિત્વમાં છે કે ૧૨ વર્ષના ગાળાના પછી
હુકમનામું અમલમાં લાયક રહેતું નથી. ઇંગ્લેન્ડમાં પણ
ચુકાદાનું અમલીકરણ કરવા માટે નિર્ધારિત સમય ૧૨
વર્ષનો છે. અથવા તો હુકમનામાધારક આ ગાળામાં પોતાનું

હુકમનામું વસૂલ કરવામાં સફળ થાય છે અથવા તો તે નિષ્ફળ જાય છે, અને તે ગાળાના પછી હુકમનામાનું અમલીકરણ શક્ય બને તેવી કોઈ જોગવાઈ હોવી જોઈએ નહીં. આ જોગવાઈ માટે એવો અપવાદ કરવો પડશે કે અરજીએ તારીખથી તરત અગાઉના બાર વર્ષના ગાળામાં કોઈ સમયે ચુકાદા-દેવાનારે કપટ અથવા બળપ્રયોગ દ્વારા હુકમનામાના અમલીકરણને અટકાવ્યું હોય, તો ૧૨ વર્ષનો ગાળો પૂર્ણ થયા પછી રજૂ થયેલી અરજી ઉપર અદાલત હુકમનામાનું અમલીકરણ કરવાનો આદેશ આપી શકે. દિવાની પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૮ દૂર કરવી જોઈએ અને તેની જોગવાઈઓ આ અધિનિયમમાં સમાવેશ કરવી જોઈએ. કલમ ૧૮૩ દૂર કરવી જોઈએ અને વડી અદાલતના હુકમનામાંઓને અન્ય અદાલતોના હુકમનામાંઓની સમકક્ષ સ્થિતિ પર મુકવા જોઈએ. વડી અદાલતે પોતાની મૂળ દિવાની અધિકારિતાનો ઉપયોગ કરતાં આપેલા હુકમનામાંઓ અથવા આદેશો અને સર્વોચ્ચ અદાલતના આદેશો તથા અન્ય હુકમનામાંઓ વચ્ચે ભેદભાવ રાખવા માટે કોઈ ચુકિતસંગત આધાર નથીવિધેયક સાથે સંલગ્ન હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન ઉપરોક્ત અહેવાલના તે

ભાગને લગભગ યથાવત્ પુનઃઉત્પન્ન કરે છે. નવા અધિનિયમની ધારા ૨૮ દ્વારા સંહિતાની ધારા ૪૮ કાઢી નાખવામાં આવી હતી અને વિષયને શાસિત કરતી એક સંકલિત કલમ ૧૩૬ દાખલ કરવામાં આવી હતી. આથી, કલમ ૧૩૬ જૂના અધિનિયમની કલમો ૧૮૨ અને ૧૮૩ તથા સંહિતાની જૂની ધારા ૪૮ની વિવિધ જોગવાઈઓને આધારે તૈયાર કરાયેલું એક સંકલિત પ્રાવધાન છે. અહેવાલનું, વિધેયક સાથે સંલગ્ન હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનનું, સંહિતાની ધારા ૪૮નું, જૂના અધિનિયમની કલમો ૧૮૨ અને ૧૮૩નું તથા નવા અધિનિયમની કલમ ૧૩૬નું સૂક્ષ્મ પરીક્ષણ એવું દર્શાવતું નથી કે સંહિતાની ધારા ૪૮(૧) અથવા જૂના અધિનિયમની કલમ ૧૮૩ના શબ્દાર્થ અને/અથવા ભાવાર્થમાં કોઈ રીતે હસ્તક્ષેપ કરવાનો આશય હતો. એકમાત્ર આશય એટલો જ હતો કે જુદા જુદા પ્રકારની હુકમનામાઓ માટે અલગ અલગ મર્યાદા અવધિઓનો અંત લાવવામાં આવે, હુકમનામા અમલક્ષમ રહે તે માટે દર ત્રણ વર્ષે સહાયક પગલું લેવાની આવશ્યકતા દૂર કરવામાં આવે અને વિષયસંબંધિત સમગ્ર કાયદાને એક જ અધિનિયમમાં અને એક જ કલમમાં સમાવી લેવાય.

સંહિતાની ધારા ૪૮માં વપરાયેલ “જે હુકમનામાનો અમલ કરાવવાનો છે તેની તારીખ”, જૂના લીમિટેશન અધિનિયમ ની કલમ ૧૮૩માં વપરાયેલ “ચુકાદા, હુકમનામા અથવા આદેશનો અમલ કરાવવાનો વર્તમાન અધિકાર જ્યારે ઉપજે”, અને નવા અધિનિયમની કલમ ૧૩૬માં વપરાયેલ “હુકમનામા અથવા આદેશ જ્યારે અમલપાત્ર બને” — આ અભિવ્યક્તિઓની સમાનતા અત્યંત સંબંધિત છે. કલમ ૧૩૬નો હેતુ માત્ર એટલો જ છે કે એક જ પ્રારંભબિંદુ ધરાવતી એક જ મર્યાદા અવધિ નક્કી કરવી, અને તે પ્રારંભબિંદુ એ તારીખ છે જ્યારે હુકમનામા અથવા આદેશ અમલપાત્ર બને.પ. જુના અધિનિયમ હેઠળના આ પ્રશ્ન અંગે અનેક નિર્ધારિત કેસો ઉપલબ્ધ છે અને તેમાં સઘળાએ એકસરખો અભિગમ અપનાવ્યો છે; તેથી તેમાંના થોડા કેસોનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે, કારણ કે એવું માનવું પડશે કે તે સમયે પ્રચલિત અને સ્પષ્ટ રીતે સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિ વિષે કાયદા પંચ તથા સંસદ બંને અવગત હતા. હું આ અદાલતના હરિલાલ દલસુખરામ સાહેબા વિ. મૂળચંદ આશારામ, એ.આઈ.આર. ૧૯૩૦ બોમ ૨૨૫

કેસના જૂના વિભાગીય ખંડપીઠના નિર્ણયથી શરૂઆત કરું છું, જેમાં આ રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે :

“શ્રી ઠાકોરે જે સિદ્ધાંત પર આધાર રાખ્યો છે તે એવો છે કે, એકવાર અપીલીય હુકમનામું પસાર થઈ જાય પછી, તે મૂળ અદાલતના હુકમનામાની પુષ્ટિ કરતું હોય, તેમાં ફેરફાર કરતું હોય કે તેને પલટતું હોય, અમલમાં મૂકી શકાય તેવું એકમાત્ર હુકમનામું તે જ રહે છે, કારણ કે તે મૂળ અદાલતના હુકમનામાના સ્થાને આવેલું હોય છે.”

નાગેન્દ્ર નાથ દે વિ. સુરેશ ચંદ્ર દે, એ.આઈ.આર. ૧૯૩૨ પી.સી. ૧૬૫ કેસમાં આ રીતે ઠરાવવામાં આવ્યું છે :

“ઓછામાં ઓછો એક સમજણપાત્ર નિયમ એવો છે કે, જ્યાં સુધી પક્ષકારોમાંથી કોઈપણ વચ્ચે કોઈ પ્રશ્ન અદાલત સમક્ષ વિચારાધીન હોય, ત્યાં સુધી તેનાથી પ્રભાવિત પક્ષકારોને અમલવારીના ઘણી વખત કંટકમય માર્ગનો અનિવાર્યપણે આશરો લેવા માટે મજબૂર ન કરવા જોઈએ; કારણ કે અંતિમ પરિણામ તેમની વિરુદ્ધ જાય તો તેમાંથી કોઈ લાભ ન પામી શકે. આવા કેસમાં હુકમનામાનો દેવાદાર પણ હાનિગ્રસ્ત થતો નથી. ખરેખર, તેને વિલંબનો એવો

લાભ મળી શકે, જે દેવાદારોને અતિ પ્રિય હોય છે; અને જો તેની નૈતિક ભાવના હોય તો તેણે જે બાકી આપવાનું હોય તે અદાલતમાં જમા કરવામાં તેને કંઈ પણ અવરોધતું નથી.”

ઉપરોક્ત નિર્ણયો વિલીનીકરણના સિદ્ધાંત અને/અથવા સમાવેશનાં સિદ્ધાંત પર આધારિત છે. આખરે, અપીલ તો દાવાની જ ચાલુ કડી છે. જોકે આ બાબત દીવાની અદાલતના હુકમનામાના સંદર્ભમાં નહીં, પરંતુ આવકવેરા અધિનિયમ હેઠળ પસાર થયેલા આદેશના સંદર્ભમાં કમિશનર ઓફ ઇન્કમ-ટેક્સ, બોમ્બે વિ. એમ/એસ. અમૃતલાલ ભોગીલાલ એન્ડ કો., એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૮૬૮ કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે આ રીતે અવલોકન કર્યું હતું (પૃષ્ઠ ૮૭૧ પર) :

“કોઈ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશ વિરુદ્ધ અપીલની જોગવાઈ હોય, તો અપીલીય સત્તાધિકારીનો નિર્ણય જ કાનૂનમાં કાર્યકારી નિર્ણય બને છે, તેમાં કોઈ શંકા રહી શકતી નથી. અપીલીય સત્તાધિકારી ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણયમાં ફેરફાર કરે અથવા તેને પલટે, તો સ્પષ્ટ છે કે અપીલીય નિર્ણય જ પ્રભાવશાળી રહે છે અને તેનો અમલ કરાવી શકાય છે. કાનૂનમાં સ્થિતિ એ જ રહેશે, ભલે

અપીલીય નિર્ણય માત્ર ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણયની પુષ્ટિ જ કરતો હોય. અપીલીય સત્તાધિકારી દ્વારા ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણયની પુષ્ટિ અથવા સમર્થન થવાને પરિણામે મૂળ નિર્ણય અપીલીય નિર્ણયમાં વિલિન થઈ જાય છે અને ફક્ત અપીલીય નિર્ણય જ અસ્તિત્વમાં રહે છે, કાર્યકારી રહે છે અને તેના અમલની ક્ષમતા ધરાવે છે.”

કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સ, કલકત્તા વિ. ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કોમર્શિયલ કો. લિ. કલકત્તા, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૧૧૨૪ કેસમાં આ રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે (એ.આઈ.આર.ના પૃષ્ઠ ૧૧૨૬ પર) :

“આ જ સિદ્ધાંત, અર્થાત્ અપીલનો નિકાલ થયા પછી અપીલીય આદેશ જ કાર્યકારી આદેશ બને છે, એ જ અમારી દૃષ્ટિએ તે નિયમનો આધાર છે કે નીચલી અદાલતનું હુકમનામું અપીલીય અદાલતના હુકમનામામાં વિલિન થઈ જાય છે; અને આ જ સિદ્ધાંતના આધારે એવું કહેવું અયોગ્ય નથી કે મૂળ સત્તાધિકારીનો આદેશ, તે પલટવાનો હોય, ફેરફાર કરવાનો હોય કે માત્ર પુષ્ટિ કરવાનો હોય, કોઈપણ સ્થિતિમાં અપીલીય સત્તાધિકારીના આદેશમાં વિલિન થઈ જાય છે.”

જો અપીલીય હુકમનામું/આદેશ મૂળ હુકમનામું/આદેશમાં વિલિન થાય છે એવા સિદ્ધાંતના લાગુ પડવામાં આટલી સાતત્યતા હોવા છતાં વિધાનમંડળનો કોઈ ફેરફાર કરવાનો આશય હોત, તો તે સ્પષ્ટ શબ્દોના ઉપયોગથી દર્શાવવામાં આવ્યો હોત. નવો અધિનિયમ, બિલ સાથે સંલગ્ન હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન અથવા અહેવાલ—એમાંથી ક્યાંય પણ એવો કોઈ સંકેત નથી; ઉલટું, સંહિતાની કલમ ૪૮(૧) અથવા જૂના અધિનિયમની કલમ ૧૮૩માં રહેલા શબ્દો જેવા જ શબ્દો કલમ ૧૩૬માં વપરાયેલા છે. ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે કે કલમ ૧૩૬માં “કોઈપણ હુકમનામું” એવો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, “મૂળ હુકમનામું” એવો નહીં. નવો અધિનિયમ અમલમાં આવ્યા બાદ સર્વોચ્ચ અદાલતે બે કેસોમાં, (૧) એમ/એસ. ગોજર બ્રધર્સ (પી) લિ. વિ. રતનલાલ સિંગલી, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ એસ.સી. ૧૩૮૦ અને (૨) લક્ષ્મી નારાયણ ગૈન વિ. નિરંજન મોડક, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૫ એસ.સી. ૧૧૧, બંને પશ્ચિમ બંગાળ પરિસર ભાડેદારી અધિનિયમ હેઠળના, પોતાનો એ જ અભિપ્રાય પુનરોચ્ચાર કર્યો કે નીચલી અદાલતનું હુકમનામું અપીલીય હુકમનામામાં વિલિન થઈ

જાય છે અને પુષ્ટિ કરતું હોય, ફેરફાર કરતું હોય કે સંશોધિત કરતું હોય, નિયામક તો તે જ હુકમનામું રહે છે.

૬. તેથી નિષ્કર્ષ અનિવાર્ય છે કે સ્થિર અને સાતત્યપૂર્ણ કાનૂની સ્થિતિ એવી રહી છે કે વિલીનીકરણના સિદ્ધાંતના આધારે અપીલીય હુકમનામું મૂળ હુકમનામાને અતિક્રમિત કરે છે; અમલપાત્ર તો ફક્ત તે અતિક્રમિત કરનાર હુકમનામું જ છે; અને નવા અધિનિયમથી ઉપરોક્ત સ્પષ્ટ રીતે સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિમાં કોઈ ફેરફાર આવ્યો નથી. આવો પરિણામ સંહિતાના ઓ. ૪૧, આર. ૩૫, જે અપીલના હુકમનામા સાથે સંબંધિત છે, તેની અસરથી પણ ઉપજશે. આ પ્રશ્ન વિષે કોઈ શંકા રહેતી હોય તો તેનો લાભ હુકમનામાધારકને જ મળવો જોઈએ, કારણ કે હુકમનામું મેળવવું સામાન્ય રીતે જ કઠિન કાર્ય હોય છે અને હુકમનામાના ફળો પ્રાપ્ત કરવી તો દૂરના સ્વપ્ન જેવી વાત હોય છે. આ સંદર્ભમાં આનંદીલાલ વિ. રામ નારાયણ, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૪ એસ.સી. ૧૩૮૩ કેસનો ઉપયોગી ઉલ્લેખ કરી શકાય, જેમાં સંહિતાની કલમ ૪૮ના સંદર્ભમાં આ રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે (એ.આઈ.આર.ના પૃષ્ઠ ૧૩૮૭ પર) :

“આ પણ સત્ય છે કે મર્યાદા સંબંધિત કાયદાઓનું અર્થઘટન કરતાં કઠિનાઈ અને વિસંગતિની વિચારણાઓને સ્થાન નથી. તેમ છતાં, અમને એવું લાગે છે કે જો મર્યાદાના નિયમનાં બે વિકલ્પાત્મક અર્થઘટનો શક્ય હોય, તો તેમાં હિતલક્ષી અર્થઘટન સ્વીકારવું અનુમત્ય છે.”૭. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે નવા અધિનિયમમાં અનુચ્છેદ ૧૮૨(૨) જેવી જોગવાઈનો અભાવ દર્શાવે છે કે અપીલીય હુકમનામાની તારીખ સુધી સમયનો વિસ્તરણ નવા અધિનિયમમાં અભિપ્રેત નહોતો. હું એવું માનતો નથી કે તે કોઈ નિર્ણયકારક પરિબળ છે. નિશ્ચિત છે કે જો સ્થગિતી ન હોય તો અપીલ બાકી હોવા છતાં મૂળ હુકમનામું અમલયોગ્ય રહે છે, પરંતુ તે પાસું અહીંના મૂળ મુદ્દાથી સંબંધિત નથી. બાબતનું સાર એ છે કે, એકવાર તે અપીલીય હુકમનામામાં વિલીન થઈ જાય, પછી તે અમલ માટે સ્વતંત્ર રીતે શાસક રહેતું નથી. વધુમાં એવો પણ દાવો કરવામાં આવે છે કે બાબતને આ દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે તો નવા અધિનિયમની કલમ ૭૫ નિરર્થક બની જાય. આ જોગવાઈઓ તે સમયગાળાના અપવર્જન માટે છે, જેના દરમિયાન સ્થગિતીનો આદેશ અમલમાં હોય. મને સમજાતું

નથી કે ઉલ્લેખિત કલમ કેવી રીતે નિર્થક બને છે. તેમાં ઉલ્લેખિત સ્થિતિ માત્ર અપીલીય અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલી સ્થિતિ સુધી મર્યાદિત નથી. વધુમાં, આવી જોગવાઈ જૂના અધિનિયમમાં પણ હતી. કલમ ૧૫ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન ક્ષેત્ર અને પરિસ્થિતિઓમાં કાર્ય કરે છે.”

૩૦. રમનકુટ્ટી ગુપ્તન વિરુદ્ધ અવરા ના પ્રકરણમાં, જે નીચે અહેવાલિત છે(૧૯૯૪) ૨ એસ.સી.સી. ૬૪૨, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ પરિષદ ૮ માં ઠરાવ્યું અને અવલોકન કર્યું છે:

૮. સી.પી.સી. ની કલમ ૩૭ માં એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે:"૩૭. હુકમનામા પસાર કરનાર અદાલતની વ્યાખ્યા.— 'હુકમનામા પસાર કરનાર અદાલત' એવો પ્રયોગ, અથવા તે અર્થના શબ્દો, હુકમનામાઓના અમલના સંબંધમાં, વિષય અથવા સંદર્ભમાં કંઈ વિરોધાભાસી ન હોય તો, તેમાં નીચેનું સમાવેશ થયેલ માનવામાં આવશે,—

(એ) જ્યાં અમલમાં મુકવાની હુકમનામા અપીલી અધિકારક્ષેત્રના પ્રયોગમાં પસાર કરવામાં આવી હોય, ત્યાં પ્રથમ અદાલત, અને

* * *

તેથી, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે અપીલ અદાલતની હુકમનામાનું અર્થઘટન પ્રથમ અદાલતે પસાર કરેલી હુકમનામા તરીકે કરવાનું રહેશે. આ સ્થિર કાનૂન છે કે અપીલ દાવાનો જ અનુસંધાન છે. તેથી, જ્યારે ચોક્કસ અમલ માટેની હુકમનામા નીચલી અદાલતે નામંજૂર કરી હોય, પરંતુ અપીલ અદાલતે મંજૂર કરી હોય, ત્યારે તેને એ જ દાવામાં થયેલી ગણવી જોઈએ. જ્યારે હુકમનામામાં હુકમનામાની શરતોના પાલન માટેનો સમય નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે રકમ જમા કરવામાં નિષ્ફળતા થાય તો, કલમ ૨૮(૧) પોતે જ અદાલતને એવો અધિકાર આપે છે કે અદાલત યોગ્ય ગણે તેવી શરતો પર ખરીદીની રકમ અથવા અદાલતે તેને ચૂકવવા આદેશિત કરેલી અન્ય રકમ ચૂકવવા માટે સમયવધારો આપી શકે. કે. કલ્પના સરસ્વતી વિ. પી.એસ.એસ. સોમસુંદરમ ચેટ્ટિયાર કેસમાં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે વાદી તરફથી રજૂ થયેલા વકીલે નીચલી અદાલતે નિર્દેશિત મુજબની સંપૂર્ણ રકમ જમા કરવાની પરવાનગી માટે મૌખિક પ્રાર્થના કરતાં, આ અદાલતે અપીલકર્તાને તે તારીખથી છ મહિનાની અંદર વ્યાજ તથા તેમાં ઉદ્દેખિત અન્ય શરતો સાથે રકમ જમા કરવાની દિશા આપી હતી. બાકી પ્રતિફળની રકમ ચૂકવવા માટે સમયવધારાની અરજી, નીચલી અદાલતમાં કે અપીલ અદાલતમાં, એ જ દાવામાં કરી

શકાય છે, કારણ કે નીચલી અદાલતની હુકમનામા અપીલ અદાલતની હુકમનામામાં વિલીન થઈ જાય છે અને તે જ હુકમનામા અમલવારી હેઠળ હોય છે. આ જોવાનું છે કે પ્રક્રિયા ન્યાયની સહાયક છે અને જ્યાં સુધી પ્રક્રિયા અધિકારક્ષેત્રના પ્રશ્નને સ્પર્શતી નથી, ત્યાં સુધી તેને સત્વન્યાયને સિદ્ધ કરવા માટે અનુકૂળ રીતે ઘડવી જોઈએ. તેથી, તકનિકી આપત્તિઓ સત્વન્યાયને સિદ્ધ કરવામાં આડે નહીં આવે. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યાં હુકમનામા અમલવારી માટે હસ્તાંતરીત કરીને હસ્તાંતરગ્રાહી અમલકારી અદાલતમાં મોકલવામાં આવી હોય, ત્યાં નિશ્ચિતપણે હસ્તાંતરગ્રાહી અદાલત મૂળ અદાલત ગણાતી નથી અને અમલવારી અદાલત અધિનિયમની કલમ ૨૮ના અર્થમાં "એ જ અદાલત" ગણાતી નથી. પરંતુ જ્યારે મૂળ દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો તે જ અદાલતમાં અરજી કરવામાં આવી હોય અને અમલવારીની કાર્યવાહી ચાલી રહી હોય, ત્યારે નિશ્ચિતપણે કલમ ૨૮ હેઠળની અરજી એ જ અદાલતમાં ગ્રાહ્ય ગણાશે."

૩૧. કુનહાયમ્મદ અને અન્ય વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ કેરળા અને અન્ય એકના કેસમાં, જે ૨૦૦૦ (૬) એસ.સી.સી. ૩૫૯ માં અહેવાલિત છે, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે વિલીનના સિદ્ધાંત સંબંધિત પાસાની વિચારણા કરી છે અને પરિણેદ ૨૮ થી ૪૦ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

“૨૮. અનુસંગિક રીતે અમે આ અદાલતના અન્ય બે નિર્ણયોનો પણ ઉલ્લેખ કરી શકીએ, જે ભલે સીધા મુદ્દાસર ન હોય, તેમ છતાં જેમાં નિર્ધારિત કાનૂન અમને કેટલીક હદ સુધી સહાયક બનશે. શંકર રામચંદ્ર અભ્યંકર વિ. કૃષ્ણાજી દત્તાત્રેય બાપટ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૧ માં, આ અદાલતે ફરો ૭ દ્વારા વિલીનીકરણના સિદ્ધાંતની લાગુ પડતાને આકર્ષતા ત્રણ પૂર્વશરતો પર ભાર મૂક્યો છે. તે આ મુજબ છે : (૧) વપરાયેલ અધિકારક્ષેત્ર અપીલીય અથવા પુનરાવલોકન અધિકારક્ષેત્ર હોવું જોઈએ; (૨) તે અધિકારક્ષેત્ર નોટિસ જારી થયા પછી વપરાયેલું હોવું જોઈએ; અને, (૩) બંને પક્ષોની હાજરીમાં સંપૂર્ણ સુનાવણી પછી. ત્યારબાદ અપીલીય અથવા પુનરાવલોકન આદેશ નીચલી અદાલતના ચુકાદાનું સ્થાન લેશે અને એકમાત્ર અંતિમ ચુકાદા તરીકે ગણાશે. સુશીલ કુમાર સેન વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૫ એસ.સી. ૧૧૮૫ માં, અપીલીય અથવા પુનરાવલોકન અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં પસાર કરાયેલા આદેશો પર સામાન્ય રીતે લાગુ પડતો વિલીનીકરણનો સિદ્ધાંત, પુનર્વિચાર અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં પસાર કરાયેલા આદેશો પર પણ લાગુ પડે છે એવો ઠરાવવામાં આવ્યો હતો. આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે હુકમનામાના પુનર્વિચાર માટેની અરજી મંજૂર થવાનો

પરિણામ એ છે કે અગાઉ પસાર કરાયેલ હુકમનામું રદ થાય છે. પુનર્વિચારમાં ત્યારબાદ પસાર થતું હુકમનામું, તે મૂળ પસાર કરાયેલ હુકમનામામાં ફેરફાર કરે, તેને ઉલટાવે કે તેની પુષ્ટિ કરે, તે મૂળ હુકમનામાને અતિક્રમિત કરતું નવું હુકમનામું છે. ભેદ સ્પષ્ટ છે. પુનર્વિચાર માટેની અરજી સ્વીકારવામાં લેવાથી માત્ર, જે હુકમનામાનો પુનર્વિચાર માંગવામાં આવ્યો છે તે રદ થતું નથી. પુનર્વિચાર માટેની અરજી મંજૂર કરવામાં આવે ત્યારે જ પુનર્વિચાર હેઠળનું હુકમનામું રદ થાય છે. ત્યારબાદ મામલો નવી રીતે સાંભળવામાં આવે છે અને તેમાં પસાર થતું હુકમનામું, નવા હુકમનામાની પ્રકૃતિ જે કંઈ હોય, તે અગાઉના હુકમનામાને અતિક્રમિત કરતું હુકમનામું ગણાશે. ઉપરોક્ત નિર્ણયો પરથી નિષ્પન્ન થતો તર્કસંગત સિદ્ધાંત વર્તમાન મુદ્દાના નિરાકરણ માટે ઉપયોગી રીતે કામે લાગી શકે છે. અપીલ કરવાની અનુમતિ માંગતી અરજી માત્ર બાકી હોવાને કારણે, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અપીલીય અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગ માટે જેના વિષય બનાવવાનું માંગવામાં આવ્યું હોય તેવા હુકમનામા અથવા આદેશની અંતિમતા જોખમમાં પડતી નથી. અરજી મંજૂર થાય અને અપીલ કરવાની અનુમતિ આપવામાં આવે ત્યારે જ પડકાર હેઠળના હુકમનામા અથવા આદેશની અંતિમતા જોખમમાં પડે છે, કારણ કે અપીલ

બાકી રહેતાં નક્કી કરાયેલા મુદ્દાઓ ફરી ખુદ્દા થાય છે અને ત્યારબાદ આ અદાલત પોતાના અપીલીય અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં તે નિર્ણયની યોગ્યતાની તપાસ કરે છે.૨૯. ગોપબંધુ બિસ્વાલ વિ. કૃષ્ણ ચંદ્ર મોહંતી માં, પરિચ્છેદ ૮ તથા થોડા અન્ય સ્થાનોમાં એવી નોંધો છે કે વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના આદેશ વિરુદ્ધ સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન નો અસ્વીકાર થવાથી ટ્રિબ્યુનલનો આદેશ અંતિમ અને બાંધધરીરૂપ બની જાય છે અને ત્યારબાદ પક્ષકાર સમીક્ષા માટે અરજી કરવા ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ પાછો જઈ શકતો નથી. તેમ છતાં, ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૧૨ અને ૧૩ પરથી જાણ થાય છે કે (૧) ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ કરવામાં આવેલી સમીક્ષા અરજીઓ સી.પી.સી.ના ઓર્ડર ૪૭, નિયમ ૧ હેઠળ નિર્ધારિત સિદ્ધાંતની અંદર આવતી નહોતી, (૨) સેન્ટ્રલ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રિબ્યુનલ (પ્રોસીજર) નિયમો, ૧૯૮૭ માં સમાવાયેલા સંબંધિત નિયમોનું પાલન કરવામાં આવ્યું નહોતું, (૩) સમીક્ષા માંગનાર અરજદારો પીડિત વ્યક્તિઓની શ્રેણીમાં આવતા નહોતા, અને (૪) સમીક્ષા અરજીઓ નિર્ધારિત મર્યાદા અવધિ પછી દાખલ કરવામાં આવી હતી અને વિલંબનું સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં આવ્યું નહોતું. આથી, આ કેસ તેના પોતાના વિશિષ્ટ તથ્યોના આધારે આગળ વધે છે.૩૦. જુનિયર ટેલિકોમ ઓફિસર્સ ફોરમ વિ. યુનિયન ઓફ

ઈન્ડિયામાં, આ અદાલતની બે-જ્યાયાધીશોની ખંડપીઠે લીધેલો અભિપ્રાય પણ એવો છે કે એસ.એલ.પી.નું નામંજૂર થવું, ભલે પ્રારંભિક જ તબક્કે થયું હોય, તે "ગુણદોષના આધારે" હતું અને અદાલતે વડી અદાલતના આક્ષેપિત ચુકાદામાં તેમાં નોંધાયેલ મર્યાદિત હદ સુધી સિવાય હસ્તક્ષેપ કરવાનો ઇનકાર કર્યો હતો, જેના પછી ટ્રિબ્યુનલ માટે મામલો ફરીથી ખોલવો શક્ય નહોતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે અગાઉ પસાર કરેલો આદેશ અહેવાલના પરિછેદ ૫ માં ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવ્યો છે. તે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે એસ.એલ.પી. પર જ અદાલતે બંને પક્ષોના વકીલોને સાંભળ્યા હતા. સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન ને ગુણદોષના આધારે નામંજૂર કરતાં, આ અદાલતે અમુક હદ સુધી વડી અદાલતના તે આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કર્યો હતો, જેને સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પ્રશ્નાસ્પદ બનાવવામાં આવ્યો હતો. તે સ્પષ્ટ છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ તેમાં નિહિત અપિલીય અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કર્યો હતો અને બંને પક્ષોને સાંભળ્યા હતા, ભલે અનુમતિ ઔપચારિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવી નહોતી અને સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન ને ઔપચારિક રીતે અપીલમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવી નહોતી. તેથી, આ નિર્ણય તે કેસની વિશેષ હકીકતો પર આધારિત છે.૩૧. સર્વોચ્ચ અદાલત

એમ્પ્લોયીઝ' વેલફેર એસોસિયેશન્સ પ્રકરણમાં, આ અદાલતે નિર્ધારિત કર્યું હતું:—

"જ્યારે સર્વોચ્ચ અદાલત અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળની સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન ને નામંજૂર કરતી વખતે કારણો આપે છે ત્યારે તે નિર્ણય એવો બની જાય છે કે જેના પર અનુચ્છેદ ૧૪૧ આકર્ષાય છે. પરંતુ જ્યારે કોઈ કારણ આપવામાં આવતું નથી અને સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન ને સંક્ષિપ્ત રીતે નામંજૂર કરવામાં આવે છે, ત્યારે અદાલત અનુચ્છેદ ૧૪૧ હેઠળ કોઈ કાયદો નિર્ધારિત કરતી નથી. સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન ના નામંજૂરીના આધાર અથવા કારણો સૂચવનાર કોઈ વધુ બાબત વિના કરવામાં આવેલ, કારણરહિત નામંજૂરીના આદેશનો પ્રભાવ આવશ્યક અનુસંગથી એવો માનવો પડે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે માત્ર એટલું જ નક્કી કર્યું હતું કે આ એવો યોગ્ય કેસ નહોતો જેમાં સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન મંજૂર થવી જોઈએ." (ભાર મુકવામાં આવ્યો છે)

મંજૂરી આપવામા આવી – કારણો વિના નામંજૂરી – વિલીનીકરણનું પરિણામરૂ. એવું થઈ શકે છે કે અપીલ કરવાની પરવાનગી મંજૂર કર્યા હોવા છતાં, અદાલત તેવા આધારોએ અપીલ ફગાવી દે, જેમણે અગાઉના તબક્કે આવી પરવાનગી ન આપવા માટે પાચો પૂરું પાડ્યો હોત. પરંતુ તે અપીલનું ફગાવવું ગણાશે.

આ અદાલતનો નિર્ણય અપીલાધીન નિર્ણયને અપ્રભાવી બનાવી તેના સ્થાને પ્રવર્તશે અને તેના કારણે વિલીનતાનો સિદ્ધાંત લાગુ પડશે. પરંતુ જો અપીલ કરવાની પરવાનગી નકારવા માટે એ જ કારણો આ અદાલત સમક્ષ પ્રબળ રહ્યા હોત, તો તે આદેશ અપીલીય આદેશ ન ગણાત, પરંતુ માત્ર અપીલ કરવાની પરવાનગી આપવાનો ઈનકાર કરતો આદેશ ગણાત.

વિલીનતાનો સિદ્ધાંત અને સમિક્ષા :—૩૩. આ પ્રશ્ન અમારી સમક્ષ આવેલા આ કેસમાં સીધો જ ઊભો થાય છે.૩૪. વિલીનીકરણનો સિદ્ધાંત અને સમિક્ષાનો અધિકાર એ એવા અભિપ્રાયો છે, જે પરસ્પર અત્યંત નજીકથી પરસ્પર-સંબંધિત છે. જો વડી અદાલતનો ચુકાદો વિશેષ અનુમતિના માર્ગે આ અદાલત સમક્ષ આવ્યો હોય, અને વિશેષ અનુમતિ મંજૂર કરવામાં આવી હોય તેમજ અપીલનો નિકાલ કારણો સાથે કે કારણો વિના, પુષ્ટિ કરીને અથવા અન્યથા કરવામાં આવ્યો હોય, તો વડી અદાલતનો ચુકાદો આ અદાલતના ચુકાદામાં વિલીન થઈ જાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં, વડી અદાલત સમક્ષ પુનર્વિચાર માટે જવું અનુમત્ય નથી, કારણ કે વડી અદાલતનો ચુકાદો આ અદાલતના ચુકાદામાં વિલીન થઈ ગયો છે. પરંતુ જ્યાં સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન નામંજૂર કરવામાં આવે છે, ત્યાં વિલીનીકરણ ન થતા, પીડિત પક્ષકાર

તેના કોઈપણ વૈધાનિક પુનર્વિચારના અધિકારથી વંચિત થતો નથી, જો એવો અધિકાર ઉપલબ્ધ હોય, અને તે તેનો અનુસરણ કરી શકે છે. શક્ય છે કે પુનર્વિચાર અદાલત હસ્તક્ષેપ કરે, અથવા સમિક્ષા માં હસ્તક્ષેપ માટે લાગુ પડતા કાયદા અને સિદ્ધાંતોના આધારે હસ્તક્ષેપ ન પણ કરે. પરંતુ વડી અદાલત, જો તે એવા મામલામાં સમિક્ષા ની સત્તાનો ઉપયોગ કરે અથવા રિવિઝન અરજ નો ગુણદોષના આધારે વિચાર કરે, જેમાં વિશેષ અનુમતિ મંજૂર થયા બાદ આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશ સાથે વડી અદાલતનો આદેશ વિલીન થયો ન હોય, તો વડી અદાલતે તેને સોંપવામાં આવેલી વૈધાનિક અધિકારક્ષેત્ર અથવા સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં કાયદાની દૃષ્ટિએ ભૂલ કરી હોવાનું કહી શકાય નહીં. ૩૫. સી. પી. સી., ૧૯૦૮ ના આદેશ ૪૭, નિયમ ૧ નો ઉલ્લેખ કરવો ઉપયોગી રહેશે. તે નીચે મુજબ છે :આર. ૧. ચુકાદાના સમિક્ષા માટે અરજી.(૧) કોઈપણ વ્યક્તિ જે પોતાને વ્યથિત માને છે—

(એ) એવી હુકમનામા અથવા આદેશથી, જેના વિરુદ્ધ અપીલ માન્ય છે, પરંતુ જેના વિરુદ્ધ કોઈ અપીલ કરવામાં આવી નથી, (બી) એવી હુકમનામા અથવા આદેશથી, જેના વિરુદ્ધ કોઈ અપીલ માન્ય નથી, અથવા

(સી) સ્મોલ કોઝિસ અદાલત તરફથી કરાયેલા સંદર્ભ પરના નિર્ણયથી, અને જે નવી અને મહત્વપૂર્ણ બાબત અથવા પુરાવાની શોધના આધારે, જે યોગ્ય કાળજી લીધા પછી પણ તેની જાણમાં નહોતું અથવા હુકમનામા પસાર કરવામાં આવી ત્યારે અથવા આદેશ કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેના દ્વારા રજૂ કરી શકાય તેમ નહોતું, અથવા રેકૉર્ડના મુખપૃષ્ઠ પર સ્પષ્ટ દેખાતી કોઈ ભૂલ અથવા ક્ષતિના કારણે, અથવા અન્ય કોઈ પૂરતા કારણસર, પોતાના વિરુદ્ધ પસાર કરાયેલી હુકમનામા અથવા કરાયેલ આદેશનું સમીક્ષા મેળવવા ઈચ્છે છે, તે હુકમનામા પસાર કરનાર અથવા આદેશ કરનાર અદાલતમાં ચુકાદાના સમીક્ષા માટે અરજી કરી શકે છે.(૨) જે પક્ષ હુકમનામા અથવા આદેશ વિરુદ્ધ અપીલ કરતો ન હોય, તે અન્ય કોઈ પક્ષ દ્વારા અપીલ લંબિત હોવા છતાં ચુકાદાની સમીક્ષા માટે અરજી કરી શકે છે, સિવાય કે આવી અપીલનો આધાર અરજદાર અને અપીલકર્તા બંને માટે સામાન્ય હોય, અથવા જ્યારે તે સામાવાળા તરીકે અપીલી અદાલત સમક્ષ તેવો મુદ્દો રજૂ કરી શકે કે જેના આધારે તે સમીક્ષા માગે છે. સ્પષ્ટીકરણ.- અદાલતનો ચુકાદો જે કાનૂની પ્રશ્ન પર આધારિત છે તે અંગેનો નિર્ણય અન્ય કોઈ મામલામાં ઉચ્ચ અદાલતના અનુવર્તી નિર્ણયથી પલટાયો હોય અથવા તેમાં ફેરફાર કરવામાં

આવ્યો હોય, તો તે હકીકત માત્રથી આવા ચુકાદાની સમીક્ષા માટે આધાર બનશે નહીં.૩૬. આપણા હેતુ માટે કલમ (એ) ઉપનિયમ (૧) પ્રાસંગિક છે. તે એવી પરિસ્થિતિનો વિચાર કરે છે જેમાં "અપીલ મંજૂર થાય છે" પરંતુ "કોઈ અપીલ પ્રાધાન્ય આપવામાં આવી નથી". આ નિયમ આ અદાલતના વિચારાધીન શુંગભંદ્રા ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. વિ. ગવ્ટ. ઓફ એ. પી., એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૧૩૭૨ મામલામાં, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ના સંદર્ભમાં આવ્યો હતો. અરજદારે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૩ હેઠળ પ્રમાણપત્ર આપવા ઇનકાર કરનાર વડી અદાલતના આદેશની સમીક્ષા અરજી દાખલ કરી હતી. અરજદારે તે જ વિષય સંબંધે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ અપીલ કરવા માટે વિશેષ અનુમતિની અરજી, વિલંબ માફી માટેની અરજી સાથે, પણ દાખલ કરી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતે વિલંબ માફ કરવાનો ઇનકાર કર્યો અને અનુચ્છેદ ૧૨૬ હેઠળની અરજી નામંજૂર કરી. જ્યારે સમીક્ષા અરજી વડી અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે આવી, ત્યારે તે આ આધાર પર નામંજૂર કરવામાં આવી કે સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન નામંજૂર કરી દીધી હતી. આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે ઓર્ડર ૪૭, નિયમ ૧(૧), સી.પી.સી.ની શરતો પૂર્ણ થાય છે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટેની નિર્ણાયક તારીખ એ છે

જ્યારે સમિક્ષા અરજી દાખલ કરવામાં આવે છે. જો તે તારીખે કોઈ અપીલ દાખલ કરવામાં આવી ન હોય, તો પુનર્વિચારણા અરજીની સુનાવણી કરતી અદાલતને, અપીલ લંબિત હોવા છતાં, અરજીનો ગુણદોષના આધારે નિકાલ કરવાનો અધિકાર છે; પરંતુ એક માત્ર આ શરતને આધિન કે જો સમિક્ષા અરજી નો અંતિમ નિર્ણય થાય તે પહેલાં અપીલનો પોતાનો જ નિકાલ થઈ ગયો હોય, તો પુનર્વિચારણા અરજીની સુનાવણી કરતી અદાલતનો અધિકારક્ષેત્ર અંત પામશે. જે તારીખે સમિક્ષા અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી, તે તારીખે અરજદારે આ અદાલતમાં કોઈ અપીલ દાખલ કરી ન હતી અને તેથી સમિક્ષા અરજી વિચારણા માટે સ્વીકારવામાં કોઈ અવરોધ ન હતો.૩૭. ચાલો આપણે એવો અનુમાન કરીએ કે રિવિઝન અરજ પ્રથમ દાખલ કરવામાં આવે છે અને એસ.એલ.પી.માં થયેલ વિલંબ માફ કરવામાં આવે છે અને સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન અંતે મંજૂર કરવામાં આવે છે અને અપીલ આ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં બાકી છે. ત્યારે સ્થિતિ એવી બને છે કે હુકમ ૪૭, નિયમ ૧, સી.પી.સી. હેઠળ પણ રિવિઝન અરજ નો નિકાલ વડી અદાલત દ્વારા થઈ શકે છે. જો હુકમનામા અંગેની અપીલના નિકાલ પહેલાં તે હુકમનામાના પુનર્વિચારને મંજૂરી આપવામાં આવે, તો જેના વિરુદ્ધ અપીલ કરાઈ છે તે હુકમનામું

અસ્તિત્વમાં રહેતું નથી અને અપીલ અયોગ્ય બની જાય છે. હુકમનામાના પુનર્વિચારને મંજૂરી આપવામાં આવ્યા પછી તે હુકમનામા વિરુદ્ધ અપીલ પ્રાધાન્યથી કરી શકાય નહીં. તેનું કારણ એ છે કે જે હુકમનામાનો પુનર્વિચાર કરવામાં આવ્યો હોય તે પુનર્વિચારમાં પસાર કરાયેલ હુકમનામામાં વિલીન થઈ જાય છે અને અગાઉના, એટલે કે પુનર્વિચાર પહેલાંના હુકમનામા વિરુદ્ધ ઉચ્ચ અદાલતમાં કરવામાં આવેલી અપીલ નિષ્ફળ બને છે.૩૮. સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન નામંજૂર થયા પછી પણ રિવિઝન અરજ દાખલ કરી શકાય છે, તે ઓર્ડર ૪૭, નિયમ ૧(એ) ની ભાષાથી સ્પષ્ટ થાય છે. તેથી, ઓર્ડર ૪૭, નિયમ ૧(એ) માં આવેલા શબ્દો "કોઈ અપીલ કરવામાં આવી નથી" નો અર્થ એવી પરિસ્થિતિ પણ થશે જેમાં વિશેષ અનુમતિ મંજૂર કરવામાં આવી નથી. ત્યાં સુધી, કાયદાની નજરે ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ કોઈ અપીલ અસ્તિત્વમાં આવતી નથી. તેથી, વિશેષ અનુમતિ મંજૂર થાય તે પહેલાં વડી અદાલતમાં રિવિઝન અરજ કરી શકાય, પરંતુ તે મંજૂર થયા પછી નહીં. તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે. એકવાર વિશેષ અનુમતિ મંજૂર થઈ જાય પછી, વડી અદાલતના આદેશની માન્યતા પર વિચાર કરવાની અધિકારિતા સર્વોચ્ચ અદાલતમાં નિહિત થાય છે અને ત્યારબાદ વડી અદાલત રિવિઝન અરજ નો

સ્વીકાર કરી શકતી નથી, સિવાય કે આવી રિવિઝન અરજ વિશેષ અનુમતિ મંજૂર થાય તે પહેલાં વડી અદાલતમાં કરવામાં આવી હોય.નિષ્કર્ષો :૩૯. વિવાદિત મુદ્દા અંગે અમારી નોંધ પર લાવવામાં આવેલા આ અદાલતના ઉપલબ્ધ બધા નિર્ણયોનું અમે વર્ગીકરણ કરીને નિરાકરણ કર્યું છે. સ્પષ્ટ છે કે વિવિધ ક્ષિ-ન્યાયાધીશ પીઠોના નિર્ણયો વચ્ચે મતભેદ છે અને તેને નિવૃત્ત કરવાની જરૂર છે. આ અદાલતના નિર્ણયોને બંધનકારક અસર આપતી સત્તાનો સ્ત્રોત આવા તમામ નિર્ણયોમાં સમાન નથી. તેના સંદર્ભમાં (૧) બંધારણની કલમ ૧૪૧, (૨) વિલીનીકરણનો સિદ્ધાંત, (૩) પૂર્વનિર્ણયથી નિવારણ, અને (૪) આ અદાલત દેશની સર્વોચ્ચ અદાલત હોવાને કારણે પ્રવર્તતો શિસ્તનો નિયમ, એવા આધારનો ઉલ્લેખ થયેલો જોવા મળે છે. ૪૦. અપીલ કરવાની વિશેષ પરવાનગી મંજૂર કરવા માગતી અરજીફરિયાદ અનેક કારણોસર નામંજૂર થઈ શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે, તે (૧) મર્યાદાકાળથી અવરોધિત હોવાને કારણે, અથવા (૨) ખામીયુક્ત રજૂઆત હોવાને કારણે, (૩) અરજદારે અરજી કરવા માટે સ્થાનાધિકાર ન હોવાને કારણે, (૪) અરજદારના વર્તનને કારણે તે અદાલત તરફથી કોઈ રાહત કે સૌજન્યનો હકદાર ન રહેતો હોવાને કારણે, (૫) અરજદારે ઉઠાવેલો પ્રશ્ન આ અદાલત સમક્ષ

વિચારણા માટે યોગ્ય ન હોવાને કારણે અથવા દેશની સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા હસ્તક્ષેપને પાત્ર ન હોવાને કારણે, અને આવા અન્ય કારણોસર નામંજૂર થઈ શકે છે. આવી અરજીઓનું નિરાકરણ કરતાં આ અદાલત વારંવાર “સાંભળીને નામંજૂર”, “નામંજૂર”, “મર્યાદાકાળથી અવરોધિત તરીકે નામંજૂર” વગેરે શબ્દપ્રયોગો કરે છે. એવું પણ બને કે સ્વીકારના તબક્કે જ સામેવાળો પક્ષ કેવિયટ પર અથવા નોટિસના આધારે હાજર થાય અને અરજીની ગ્રાહ્યતા અંગે વાંધો ઉઠાવે. અદાલત અરજદારે અપીલ દાખલ કરવાની પરવાનગી માંગેલી પ્રાર્થનાની ગુણવત્તા અંગે મન લગાવી વિચાર કરી શકે અને મત રચ્યા પછી “ગુણદોષના આધારે નામંજૂર” કહી શકે. એવો આદેશ એકપક્ષીય રીતે પણ, એટલે કે, સામેવાળા પક્ષની ગેરહાજરીમાં પણ થઈ શકે. કોઈપણ સ્થિતિમાં, જ્યાં કોઈ કારણો દર્શાવવામાં આવ્યા નથી અને સર્વોચ્ચ અદાલતે કોઈ કાનૂન પ્રગટ કર્યો નથી, ત્યાં આવી નામંજૂરી અકરણદર્શક આદેશ દ્વારા થયેલી નામંજૂરી જ ગણાશે. નામંજૂરી અપીલની નહીં પરંતુ સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન ની હોય છે. ગુણદોષનું પરીક્ષણ થયું હોય તો પણ તે માત્ર સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન ના ગુણદોષનું જ હોય છે. અમારા મત મુજબ, આવા આદેશ પર ન તો વિલીનીકરણનો સિદ્ધાંત લાગુ પડે અને ન તો

બંધારણની કલમ ૧૪૧ આકર્ષાય. દિવાની કાર્યવાહી સંહિતાના આદેશ ૪૭, નિયમ ૧ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ પુનર્વિચાર અધિકારના ઉપયોગને સમર્થન આપતા આધાર, અથવા અન્ય કોઈ કાનૂની જોગવાઈ હેઠળ, અથવા વડી અદાલત દ્વારા રિટ અથવા દેખરેખ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં પસાર કરાયેલા આદેશના પુનર્વિચારને મંજૂરી આપતા આધાર (જ્યાં પણ દિવાની કાર્યવાહી સંહિતાના આદેશ ૪૭, નિયમ ૧માંથી નીકળતા અથવા તેના આધારે રહેલા સિદ્ધાંતો માર્ગદર્શક તરીકે કાર્ય કરે છે) અનિવાર્ય રીતે તે જ નથી, જેના આધારે આ અદાલત સંબંધિત અરજીફરિયાદના નિરાકરણ સમયે અપીલ કરવા વિશેષ પરવાનગી આપવી કે ન આપવી તે અંગે વિવેકસત્તાનો ઉપયોગ કરે છે. સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન માત્ર નામંજૂર થઈ જવાથી તે અદાલત, ન્યાયાધિકરણ અથવા મંચ, જેના આદેશને સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન માં વિષય બનાવવામાં આવ્યો હોય, તેને પોતાના આદેશનો પુનર્વિચાર કરવા માટેના અધિકારક્ષેત્રથી વંચિત કરતું નથી, જો પુનર્વિચાર અધિકારના ઉપયોગ માટેના આધાર અસ્તિત્વમાં હોવાનું દર્શાવવામાં આવે. જ્યાં એસ.એલ.પી. નામંજૂર કરતો આદેશ કારણદર્શક આદેશ હોય, એટલે કે, જ્યાં આ અદાલતે સ્પેશિયલ લીવ પેટીશન નામંજૂર કરવા માટે કારણો આપ્યા હોય અને તે આદેશમાં દર્શાવ્યા

હોય, તોય તે આદેશ અપીલ કરવાની પરવાનગી આપવાની પ્રાર્થના નામંજૂર કરતો આદેશ જ રહે છે. અરજદારને આ અદાલતના અપીલ અધિકારક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરવાની મંજૂરી આપ્યા વિના જ પ્રારંભિક ઢ્ઢારે પરત મોકલવામાં આવ્યો છે. અહીં પણ વિલીનીકરણનો સિદ્ધાંત લાગુ પડતો નથી. પરંતુ આ અદાલતે તેના આદેશમાં જે કાનૂન જણાવ્યું અથવા ઘોષિત કર્યું હોય તે બાબતે બંધારણની કલમ ૧૪૧ લાગુ પડશે. આ અદાલતે તેના આદેશમાં આપેલા કારણો, જેમાં તથ્ય અથવા કાનૂનના મુદ્દા પર તેનો નિર્ધાર વ્યક્ત થયો હોય (સ્પષ્ટ રીતે અથવા આવશ્યક અનુસંધાન દ્વારા), તે કોઈ બીજી અદાલત, ન્યાયાધિકરણ અથવા સત્તામંડળને આ અદાલતે અપનાવેલ દષ્ટિકોણ સાથે વિરુદ્ધ અથવા તેનાથી ભિન્ન મત વ્યક્ત કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર હરણ કરશે, કારણ કે એવું કરવાની મંજૂરી આપવી ન્યાયિક શિસ્તને ખંડિત કરતી અને આ અદાલતના આદેશનો અપમાન કરતી બાબત ગણાશે. તેમ છતાં, એવું વિલીનીકરણના સિદ્ધાંતના સંદર્ભથી નહીં બને.”

૩૨. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વિરુદ્ધ વેસ્ટ કોસ્ટ પેપર મિલ્સ લિ. અને અન્ય એક, જે (૨૦૦૪) ૨ એસ.સી.સી. ૭૪૭ માં અહેવાલિત છે, તે કેસમાં

માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે અનુરૂપે ૨૪ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું અને અવલોકન કર્યું છે નીચે મુજબ જઃ

“૨૪. વિભાગીય અપીલ અને પુનરાવર્તન સંબંધિત જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં વિલીનીકરણની લાગુ પડતાશ અંગેનો પ્રશ્ન સૌપ્રથમ આ અદાલતે સીતા રામ ગોયલ વિ. મ્યુનિસિપલ બોર્ડ, કાનપુર મામલામાં વિચાર્યો હતો અને એમ જણાવ્યું હતું: (એ.આઈ.આર. પૃ.૧૦૪૦, પરિષ્કેદ ૧૯)"૧૯. જોકે, અપીલકર્તાના માર્ગમાં પ્રારંભિક અડચણ એ છે કે વિભાગીય તપાસો, ભલે તે અપીલ અથવા પુનર્વિચાર અંગેના નિર્ણયોમાં પરિપૂર્ણ થતી હોય, તેમ છતાં તેમને નિયમિત કાયદેસરની અદાલતો સમક્ષની કાર્યવાહીની સમકક્ષ ગણાવી શકાય નહીં."

૨૫. જોકે, ઉપરોક્ત દૃષ્ટિકોણને પછીથી યોગ્ય માનવામાં આવ્યો નહોતો.

૨૬. લીમિટેશન અધિનિયમ , ૧૯૬૩ ની કલમ ૩ ની કડકતા હોવા છતાં, તેની જોગવાઈઓનું વ્યાપક આધારિત અને ઉદાર રીતે અર્થઘટન કરવું આવશ્યક છે. લીમિટેશન અધિનિયમ ની કલમ ૫ હેઠળની પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને અપીલ અથવા અરજી

દાખલ કરવામાં થયેલા વિલંબને માફ કરવા અંગે આ અદાલતના નિર્ણયોની નોંધ લેવાની અમને જરૂર નથી.

૨૭. ધ સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ વિ. મોહમ્મદ નૂહ, (૧૯૫૮ એસ.સી.આર. ૫૯૫) માં વિવિધ બોઝ, જે. એ એવું ઠરાવ્યું હતું કે સામાન્ય બુદ્ધિપૂર્ણ દૃષ્ટિકોણથી ન્યાય થવો જોઈએ, અને જણાવ્યું હતું : (એ.આઈ.આર. પૃ. ૯૫-૯૬ પરા ૧૭)

૧૭. કોઈ સંકુચિત અથવા અતિ-તકનીકી મર્યાદાઓ તેમના પર શા માટે મૂકવી જોઈએ તે માટે મને કોઈ કારણ દેખાતું નથી. મારા મત મુજબ, અમારી અદાલતોમાં ન્યાયનો વહીવટ સામાન્ય બુદ્ધિ અને ઉદાર દૃષ્ટિકોણથી થવો જોઈએ અને વાળની ચીરફાડ જેવી તકનીકી નાનાં-મોટાં ભેદોથી ઘેરાયેલા સંકુચિત અને મર્યાદિત વિચારોથી વધુ માનવીય મૂલ્યોના વ્યાપક આધારે થવો જોઈએ.

૨૮.તથાપિ, તે મામલામાં પણ 'અદાલત' અને 'ન્યાયાધિકરણ' ના ચુકાદા વચ્ચે ભેદ કરવામાં આવતો હોવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો.૨૯. એસ. એસ. રાહોર વિ. સ્ટેટ ઓફ એમપીમાં, આ અદાલતના મોહમ્મદ નૂહ (ઉપરોક્ત), મદન ગોપાલ રંગટા વિ. સેક્રેટરી ટુ ધ ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઓરિસ્સા, કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સ,

કલકત્તા વિ. ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કમર્શિયલ કો. લિ. તેમજ આ અદાલતની ૩-ન્યાયાધીશ પીઠના સોમનાથ સાહુ વિ. સ્ટેટ ઑફ ઓરિસ્સા કેસોમાં અગાઉના બંધારણીય પીઠોના નિર્ણયોને ધ્યાનમાં લેતાં, આ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું (એસસીસી પૃ. ૫૮૯, પરિચ્છેદ ૧૪):

૧૪. મોહમ્મદ નૂહ પ્રકરણમાં (૧૯૫૮ એસસીઆર ૫૯૫ : એઆઈઆર ૧૯૫૮ એસસી ૮૬) અપનાવવામાં આવેલો અદાલત અને અપીલીય અથવા પુનર્વિચાર સત્તા તરીકે કાર્યરત ન્યાયાધિકરણ વચ્ચેનો ભેદ કોઈ કાનૂની ન્યાયસંગતતા વિનાનો છે. સામાન્ય રીતે અદાલતોમાં નિવારણાધિકારરૂપે નિહિત સત્તાઓ કાયદા હેઠળ ન્યાયાધિકરણો અને અન્ય રચિત સત્તાધિકારીઓ દ્વારા અમલમાં મૂકવામાં આવે છે. હકીકતમાં, અનેક વિવાદોના સંદર્ભમાં હવે અદાલતનો અધિકારક્ષેત્ર અવરોધિત કરવામાં આવ્યો છે અને અધિકારક્ષેત્ર ન્યાયાધિકરણો તથા સત્તાધિકારીઓમાં નિહિત કરવામાં આવ્યો છે. સ્થિતિ એવી હોવા કારણે, વિલયના સિદ્ધાંત સંબંધે અદાલતો અને ન્યાયાધિકરણો વચ્ચે ભેદ રાખવા માટે અમને કોઈ ન્યાયસંગતતા દેખાતી નથી. દર્શાવવામાં આવેલા

પૂર્વનિર્ણયો પરથી, એવું માનવું આવશ્યક છે કે કલેક્ટર દ્વારા કરવામાં આવેલ બરતરફીનો આદેશ, અપીલકર્તાની અપીલ ૩૧ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૬ના રોજ ફગાવી દેવામાં આવી ત્યારે, વિભાગીય કમિશનરના આદેશમાં વિલીન થઈ ગયો હતો.

૩૦. રાહોડના કેસનું અનુસરણ મોહદ. કુરામુદ્દીન (મૃત) તેમના કાનૂની વારસદારો દ્વારા વિ. એ. પી. રાજ્યમાં કરવામાં આવ્યું હતું, અને કુન્હયમ્મદમાં તેની નોંધ લેવામાં આવી હતી. ૩૧. હવે, અહીં પૂર્વે નોંધ્યા મુજબ આ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા કાયદાને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે શ્રી મલ્હોત્રા દ્વારા આધારરૂપ ગણાવવામાં આવેલા નિર્ણયોની વિચારણા કરી શકીએ છીએ.

૩૨. જસ્ટર્ન બોર્ડ કેસમાં વિચારણા માટે ઊભો થયેલો પ્રશ્ન એવો હતો કે બંગાળ રેગ્યુલેશન ૧૮૧૯ ના ૮ હેઠળ પટણી તાલુકના વેચાણ માટે ચૂકવાયેલ ખરીદીની રકમની વસૂલાત માટે દાખલ થયેલા, અને જે વેચાણ પછીથી રદ કરવામાં આવ્યું હોય એવા દાવામાં, તે માટે કાર્યવાહીનું કારણ કઈ તારીખે ઊભું થયું એમ કહી શકાય?

૩૩. તે કેસમાં અનેક દાવાઓ દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. પ્રથમ દાવામાં વેચાણ સંપૂર્ણપણે પલટવામાં આવ્યું હતું. અન્ય દાવાઓમાં સ્થગિતી આપવામાં આવી નહોતી. ત્યાં રહેલી વિશિષ્ટ તથ્યપરિસ્થિતિમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ભારતીય કાયદા અને પ્રક્રિયા મુજબ, જ્યારે મૂળ હુકમનામું અપીલ રજૂ કરીને પડકારવામાં આવતું નથી અને તેની અમલવારી પણ અવરોધિત થતી નથી, ત્યારે અપીલમાં અપાયેલો હુકમ માત્ર નામંજૂરીનો હોય તે સ્થિતિમાં, મર્યાદાકાળનો પ્રવાહ બંધ થતો નથી.૩૪. મકબુલ અહમદમાં, વિચારણા માટે ઉદ્ભવેલો પ્રશ્ન એવો હતો કે ગીરવેના દાવામાં પ્રાથમિક હુકમનામું પસાર થયા બાદ, તે પ્રાથમિક હુકમનામા હેઠળ અમલવારી મેળવવા માટે કરાયેલી અરજી નામંજૂર કરી શકાય કે કેમ. તે મામલામાં ૭મી મે, ૧૯૧૭ના રોજ એક પ્રાથમિક ગીરવેનું હુકમનામું મેળવવામાં આવ્યું હતું, જેને કેટલાક મુદ્દાઓમાં ૨૨મી મે, ૧૯૧૭ના રોજ સુધારવામાં આવ્યું હતું. ગીરવેમાં સમાવવામાં આવેલા જુદા જુદા ગામોમાં હિત ધરાવતા કેટલાક ગીરવેદારોએ પ્રાથમિક હુકમનામા સામે વડી અદાલતમાં અપીલ કરી હતી. આવી બે અપીલો દાખલ કરવામાં આવી હતી. એક અપીલ સફળ રહી જ્યારે બીજી નિષ્ફળ ગઈ. તે અપીલોનો નિકાલ કરતી વડી અદાલતની હુકમનામાંઓ ૭મી જૂન, ૧૯૨૦ના

રોજ કરવામાં આવી, ત્યારબાદ હુકમનામાધારકે પ્રાથમિક હુકમનામા હેઠળ અમલવારી માંગવાની કાર્યવાહી હાથ ધરી. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિમાં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું : (એ.આઈ.આર. પૃ. ૮૭)

બીજા કોઈપણ આક્ષેપથી પરે રહીને એવું કહેવું અશક્ય છે કે પ્રારંભિક હુકમનામા હેઠળ અમલવારી મેળવવા માટેની અરજી, તે જ રાહત માટેની અરજી હતી જે દાવામાં વેચાણ માટેના અંતિમ ગીરો હુકમનામા માટે અદાલતમાં કરવામાં આવેલી અરજી હતી. એવું હોવાથી, નિર્ધારિત મર્યાદા સમયગાળાની ગણતરી કરતી વખતે, ધારા ૧૪ ના આધારે તે વિશિષ્ટ સમયગાળાને બહાર રાખવો અનુમત્ય નથી.

૩૫. આ કેસમાં વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થતો પ્રશ્ન તેમાં ઉદ્ભવ્યો ન હતો.૩૬. પી. કે. કુટ્ટી તરફ ધ્યાન દોરતાં પહેલાં, અમે આ અદાલતના સેલ્સ ટેક્સ ઓફિસર, બનારસ અને અન્ય વિ. કનૈયા લાલ મુકુંદ લાલ સારાફ કેસમાં આપેલા અન્ય એક નિર્ણયની નોંધ લઈ શકીએ છીએ. તે કેસમાં આ અદાલત સમક્ષ મૂલ્યાંકનનો એક આદેશ પ્રશ્નમાં હતો. તેમાં વિચારણા માટે ઉદ્ભવેલો પ્રશ્ન એવો હતો કે ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૭૨ કોઈ રીતે લાગુ પડે છે કે નહીં. અદાલતે એવો ઠરાવ કર્યો હતો

કે વસૂલાત માટે દાવો દાખલ કરવાની હકહકીકતનો કારણ તે તારીખથી ઊભો થાય છે, જ્યારે કાયદાની ભૂલ હેઠળ કરવામાં આવેલી કરની એવી ચુકવણીની જાણ પક્ષકારને થઈ હોય.૩૭. પી. કે. કુટ્ટી કેસમાં, કૃષિ આવકવેરા હેઠળનો મૂલ્યાંકનનો આદેશ વડી અદાલતે તા. ૧લી જાન્યુઆરી, ૧૯૬૮ના ચુકાદા દ્વારા રદ કર્યો હતો. ઈ.સ. ૧૯૭૪માં એક દીવાની દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. તે દાવો મર્યાદાકાળથી અવરોધિત હોવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. તેમાં એવો વિવાદ ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે અપીલકર્તાએ પમી ઓક્ટોબર, ૧૯૭૧ના રોજ ત્યારે ભૂલ શોધી હતી, જ્યારે રાજ્ય દ્વારા વડી અદાલતના તા. ૧લી જાન્યુઆરી, ૧૯૬૮ના આદેશ વિરુદ્ધ દાખલ કરાયેલી અપીલ અદાલતે ફગાવી દીધી હતી. આ અદાલતે નીચે મુજબ જણાવતાં ઉક્ત દલીલ નામંજૂર કરી હતી : (એસ.સી.સી. પૃ. ૪૯૭, પરા ૩)

૩....અમે વિદ્વાન વકીલ સાથે સહમત થઈ શકતા નથી. આ બાબતે કોઈ વિવાદ નથી કે તેમના કહ્યા મુજબ ઉપરોક્ત ઓપીમાં વડી અદાલતે ૧-૧-૧૯૬૮ના રોજ મૂલ્યાંકન રદ કર્યું હતું. તેથી સમયમર્યાદા તે તારીખથી ચાલુ થઈ. એક વાર સમયમર્યાદા ચાલુ થઈ જાય, પછી અદાલતના આદેશ દ્વારા સમયમર્યાદાના પ્રવાહને

અટકાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે તેનો સંપૂર્ણ પ્રવાહ પૂર્ણ કરે છે.

૩૮. કંઠેયા લાલને ભિન્ન ઠેરવતાં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

૫... આ કેસમાં એવી તથ્યપરિસ્થિતિ અમારી સમક્ષ નથી. અપીલકર્તા કાર્યવાહીનો એક પક્ષકાર છે અને તેની જ દખલથી કૃષિ આવકવેરાનું આકલન, જેમ ઉપર પૂર્વે ઉલ્લેખ કર્યો છે તેમ, રદ કરવામાં આવ્યું હતું અને આકલન રદ થયેલ હોવાથી, જો રાજ્ય દ્વારા રકમ પરત ન કરવામાં આવે, તો પરતફેર માટે દાવો દાખલ કરવાનો હકકારણ તેને ઉદ્ભવ્યો હતો. કાયદાની ભૂલ અંગેનું જ્ઞાન, અપીલનો નિકાલ ન થાય ત્યાં સુધીનો વિસ્તૃત સમય આવરી લે છે એવું સ્વીકાર્ય થઈ શકતું નથી, જો કે, અગાઉ જણાવ્યા મુજબ, અગાઉની કાર્યવાહીમાં વડી અદાલતના ચુકાદાની અમલવારી આ અદાલતે સ્થગિત કરી હોય તો વાત અલગ છે.

૩૯. મોહિન્દર સિંહ જાગદેવ મામલામાં, આ અદાલતે પણ આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું હતું : (એસ.સી.સી. પૃ.૨૩૨, પરા ૭)

૭. નિર્ણાયક પ્રશ્ન એ છે કે શું દાવો મર્યાદા દ્વારા અવરોધિત છે? લીમિટેશન અધિનિયમ , ૧૯૬૩ ની કલમ ૩ (સંક્ષેપમાં, "અધિનિયમ") એ એવું પ્રતિપાદિત કરે છે કે મર્યાદાનો વાંધો ઉઠાવી શકાય. જો કોઈ કાર્યવાહી મર્યાદાની અવધિ પૂર્ણ થયા પછી શરૂ કરવામાં આવી હોય, તો અદાલત તે બાબતની નોંધ લેવા અને યોગ્ય રાહત આપવાની બંધાયેલી છે અને જો દાવો મર્યાદાથી અવરોધિત હોય તો તેને નામંજૂર કરવો પડે. આ મામલે, જેમ અગાઉ જણાવાયું છે તેમ, દાવાપત્રમાં માગવામાં આવેલી રાહત ઘોષણાની છે. આવી ઘોષણા સ્પષ્ટપણે અધિનિયમની અનુસૂચિના અનુચ્છેદ ૫૮ દ્વારા સંચાલિત થાય છે, જે અનુસાર "કોઈપણ અન્ય" ઘોષણા મેળવવા માટેની ત્રણ વર્ષની મર્યાદા તે સમયથી શરૂ થાય છે જ્યારે દાવો કરવાની હક "પ્રથમ વખત ઉદ્ભવે". સામાવાળા ને દાવો કરવાની હક પ્રથમ વખત ૧૦-૯-૧૯૫૭ ના રોજ ઉદ્ભવી હતી, જ્યારે સામાવાળા ની સેવા સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી. એકવાર મર્યાદાનો સમય ચાલું થઈ જાય, ત્યારબાદ સક્ષમ દીવાની અદાલત અથવા અન્ય કોઈ સક્ષમ સત્તાધિકારીના આદેશથી તેની ગતિ રોકવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે અટકી

શકતો નથી. સામાવાળા ને સેવામાથી દૂર કરવામાં આવેલી તારીખથી ત્રણ વર્ષ પૂર્ણ થતાં, ઉપરોક્ત ઘોષણા માટે દાવો કરવાની તેની હક ખોવાઈ ગઈ હતી.

૪૦. દુર્ભાગ્યવશ પી. કે. કુટ્ટી અને મોહિન્દર સિંહ જગદેવના કેસોમાં, મર્જરના સિદ્ધાંતની લાગુ પડતાની બાબતમાં કોઈ દલીલ રજૂ કરવામાં આવી નહોતી. આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠોએ પ્રતિપાદિત કરેલો સિદ્ધાંત પણ અદાલતના ધ્યાન પર લાવવામાં આવ્યો નહોતો. ૪૧. ઉપરોક્ત કેસોમાં, આ અદાલત આ બાબત ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ ગઈ હતી કે એકવાર આ અદાલત સમક્ષ અપીલ દાખલ થાય અને તે સ્વીકારવામાં આવે, ત્યારથી વડી અદાલત અથવા ટ્રિબ્યુનલનો ચુકાદો સંકટાધીન બની જાય છે. વિવાદનો વિષય, જો સુધી અંતિમ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત ન થાય, ત્યાં સુધી તેને અંતિમતા પ્રાપ્ત થઈ હોવાનું કહી શકાય નહીં. ચુકાદાની અમલવારી સ્થગિત કરવાની મંજૂરીને બહુ મહત્વની ગણાવી શકાય નહીં, એકવાર આ અદાલત વિશેષ અનુમતિ મંજૂર કરે અને મામલાને ગુણદોષના આધારે સાંભળવાનો નિર્ણય કરે. ૪૨. એવું ન તો દલીલ કરવામાં આવ્યું છે અને ન તો એવું દલીલ કરી શકાય કે સામાન્ય દીવાની કાયદા હેઠળ પણ ફક્ત અપીલી અદાલતનો ચુકાદો જ અમલમાં મૂકી શકાય. મર્જરના

સિદ્ધાંત તેમજ આ સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં લેતાં કે અપીલ વાદનો જ અનુસંધાન છે, અમારો મત છે કે આ પ્રકરણમાં એસ. રાહોર (ઉપરોક્ત) માં બંધારણીય ખંડપીઠનો નિર્ણય અનુસરવો જોઈએ હતો.૪૩. મોહિન્દર સિંહ જગદેવ (ઉપરોક્ત) માં આવેલા તથ્યો સંપૂર્ણપણે ભિન્ન હોવાથી, તે વર્તમાન કેસમાં આવેલા તથ્યો પર કોઈપણ રીતે લાગુ પડે છે એવું કહી શકાય નહીં.

૪૪. તેથી, અમારું એવું મત છે કે પી. કે. કુટ્ટી કાયદો યોગ્ય રીતે નિર્ધારિત કરતું નથી અને તે મુજબ તેને નામંજૂર કરવામાં આવે છે."

૩૩. ઉપરોક્તના પ્રકાશમાં, પડકારવામાં આવેલા આદેશમાં માનનીય ન્યાયાધીશે કાઢેલા આ નિષ્કર્ષમાં કે એક્ઝિક્યુશન અરજ દાખલ કરવા માટેની મર્યાદા આ અદાલતે સેકન્ડ અપીલ માં પસાર કરેલા આદેશની તારીખ એટલે કે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩થી શરૂ થશે, જ્યારે વાદીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી અપીલ ફગાવી દેવામાં આવી હતી, તેમાં કોઈ ભૂલ જણાઈ શકી નથી. વાદીઓએ સેકન્ડ અપીલ બાકી હોવા દરમિયાન ૩૧મી માર્ચ, ૨૦૧૧ના રોજ એક્ઝિક્યુશન અરજ દાખલ કરી હતી અને તેથી, તેને સમયમર્યાદાબહાર હોવાનું કહી શકાતું નથી.

૩૪. ઉપર દર્શાવેલ કારણોસર, હાલની રિવિઝન અરજ નામંજૂર કરવામાં આવે છે. નોટિસ રદ કરવામાં આવે છે. આંતરિક સ્થિતિ હટાવવામાં આવે છે.

સહી/–

(સી.એલ. સોની, ન્યાયમુર્તિ)

અભ્યાસ

*The translation of this judgment has been provided by
M/s Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.